Кр 1

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 214 (9591) | Четверг, сентябрь 12, 1974 чыл | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 коп.

ШЫЛГАРАҢГАЙ ЧЕДИИШКИННЕР

Бо чылын тараа кезии эгелеп турда, Ростов областың «Московский» совхозунуң комбайнери Н. В. Бочкарёвка баштаткан дүжүт ажаап алыр звено коллективиниң күш-ажылчы шылгараңгай чедиишкининиң дугайында дыңнадыг бүгү чуртка тарай берген.

Механизаторларның ол маадырлыг чоруун партия, чазак ылап үнелээн: СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев ол звенонуң коллективинге чүректиң ханызындан байыр чедирген, комбайнер Н. В. Бочкарёвка Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан, звенонуң бүгү кежигүннерин Төрээн чурттуң дээди шаңналдары-биле шаңнаан.

Леонид Ильичиниң ада ёзу-биле байыр чедиргенинге болгаш Төрээн чурттуң дээди шаңналынга сорук кирген ол звенонуң коллективи чедип алган рекордун хүн бүрүде ажылдаарының чижек-хемчээли болдурар деп шиитпирлээш, бо тараа кезилдезиниң дургузунда дүжүт ажаап алырын бедик шынарлыг эрттирер болгаш 100 муң центнерден эвээш эвес тарааны бастырар хүлээлге алган.

Звенонуң коллективи ону күүсеткенин болгаш комбайн бүрүзүнге онаапттыр ортумаа-биле 25 муң центнер тарааны бастырганын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Леонид Ильич Брежневке дыңнаткан. (СЭТА).

ЧИЛИНИҢ УЛУЗУ-БИЛЕ ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫНЫҢ ДЕЛЕГЕЙ НЕДЕЛЯЗЫНГА ТУРАСКААТКАН СОВЕТ ХӨЙ-НИИТИ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕРИНИҢ ХУРАЛЫНЫҢ КИРЖИКЧИЛЕРИНГЕ

Эргим эштер болгаш өңнүктер!

Чилиниң улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазының делегей неделязынга тураскааткан совет хөй-нииты төлээлекчилериниң хуралының киржикчилеринге болгаш силерниң нүүрүңерде — шериг-фашистиг ёзу-чурумга удур чили демократтарның маадырлыг демиселин чаңгыс эп-сеткилдиг деткип турар бүгү совет кижилерге изиг байырны чедирип тур мен. Улусчу чаңгыс эптиң ол хуралда келген төлээлекчилеринге ханы хүндүткелди болгаш найыралдыг сагыш-сеткилди база илергейлеп тур мен.

Чили шериг идегеттер даштыкының империалистиг бөлүктеринге деткиткеш, өжээнниг кем-херекти эрткен чылын үүлгеткен— чурттуң конституция ёзугаар президентизи, шылгараңгай политиктиг, күрүне ажылдакчызы Сальвадор Альендени өлүрген, Улусчу чаңгыс эп чазаан дүжүргеш, чуртка ханныг диктатураны тургускан. Хунтаның чили улуска таварыштырган човалаңнарын ыракта-ла четче эвес санап көргүзерге —ол болза өлүрткен, хинчектеткен, кара-бажыңнарга, хоругдал лагерьлеринге хоругдаткан, эң чугула кижи эргелерин казыткан, кызагдалга таварышкаш, төрээн чуртундан дезип үнер ужурга таварышкан муң-муң кижилер боор турар.

Совет коммунистер, бистиң бүгү улузувус шериг күжү-биле кылган ол эргилдени доп-дораан буруу шапканнарның бирээзи болган. Ам Чилиниң улусчу чазааның төлээлекчиларын дерзии базымчалаар үүлгедиглер боор турда, совет кижилер база-ла мооң мурнунда, аңаа ол чазактың турган үезинде дег, Чилиниң фашизмге удур демократтыг күштериниң талазынга туржуп турар. Совет хөй-нииты чили демократтар-биле эп-сеткил каттыштырылгазының делегей шимчээшкининге эң идепкейлиг киржип турар, ол шимчээшкин бүгү делегейде калбарган болгаш чүүл бүрү үзел, бүзүрелдерлиг миллион-миллион кижилерни хаара туткан.

Улузунуң хосталгазы дээш шудургу демиселди чорудуп турар ийикпе кара-бажыңнарда болгаш хоругдал лагерьлеринде хинчек көрүп турар Чилиниң патриоттарынга болгаш демократтарынга, коммунистеринге, социалистеринге, фашизмге удур демиселчи өске-даа бүгү чилилерге найыралдыг байырны чедирген, деткимчевистиң сөстерин бөгүн чугаалап турар бис. Бодунуң төрээн чуртунуң социал депшилгези, национал хамаарышпас чоруу дээш маадырлыг демиселчи, бистиң чалбыыштыг хүндүлеп турар киживис эш Корвалан амытынынга берге айыыл таваржыр дей берген. Улусчу чаңгыс эптиң өске-даа удуртукчулары, Чилиниң политика талазы-биле бүгү хоругдатканнары бистиң эп-сеткил каттыштырылгавыстың үнүн база дыңнай бээр дээрзинге бүзүрелдиг бис.

Чилиде демократтарга удур дерзии базымчаларны соксадырын, политика талазы-биле бүгү хоругдатканнарны хостаарын, хоойлу-дүрүм барымдаалавас, дерзии үүлгедиглерни соксадырын чедип алыр сорулгалыг, күжениишкинниг демиселди чорударынче, ону улам калбартырынче өске чурттарның партиялар, чазактар удуртукчуларын, делегей организацияларын, хөй-нииттиң шимчээшкиннерин — хосталганың болгаш демократияның идеалдарын үнелээр, чили улустуң халаптыг човалаңын сагыш-амыр көрүп шыдавас бүгү кижилерни кыйгырдывыс.

Бүгү чили патриоттарның болгаш демократтарның төптүг демиселин өскерлиш чок деткип турарывысты СЭКП-ниң, совет улустуң өмүнээзинден оларга бүзүредип тур мен.

Чилиниң демократтыг күштери-биле эп-сеткил каттыштырылгазының шимчээшкини быжыгып турзун!

Хосталгага ынакшылдыг чили улус делгерезин!

Л. БРЕЖНЕВ.

1974 чылдың сентябрь 14.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 30 ЧЫЛ ОЮНГА

КҮШ-АЖЫЛЧЫ
АЛДАРНЫҢ
ТУГУ

«ШЫН» СОЛУННУҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН

бөгүн Таңды районнуң «Шамбалыг» совхозунуң сигенчилеринге алдар болдуруп көдүрген. Ол ажыл-агыйның мал чеминиң белеткекчилери 591 тонна сиген белеткээр тургаш, 624 тоннаны сарзаттааш, планын 105,6 хуу күүседип алган.

Ол ышкаш, бөгүн Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунуң Серенот Кызыл-оолга удуруткан сигенчи звенозунуң кежигүннеринге алдар болдуруп, тукту көдүрген. Мал чеминиң белеткелинде бо звено мурнакчы ажылдап, 60 тонна сиген белеткээр планын 70 тонна кылдыр азы планын 110 хуу күүсеткен.

Социалистиг чарыштың тиилекчилери — шалыпчы ишчилерге деңнежиңер!

Малга быжыг чем-суурну тургузар

БҮГҮ КҮШТҮ МОБИЛИЗАСТААР

Көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң бүгү хемчег-биле көвүделири—көдээниң ажыл-ишчилериниң кол сорулгазы. Маңаа шиитпирлиг рольду ойнаар чүве—мал чеминиң четчир курлавырларын тургузары болур. Ынчангаш республиканың ажыл-агыйлары бо чылын 135,7 муң тонна сигенни, 388,6 муң тонна силосту, 17,5 муң тонна сенажты, 1,7 муң тонна витаминниг сиген далганын, 100 муң тонна хире концентраттыг чемнерни белеткеп алыр ужурлуг.

Сентябрь 8-тиң медээзи-биле алырга, республиканың колхозтары болгаш совхозтары чайгаар үнген тарымал сигеннерни 110,6 муң гектардан кескен болгаш 61,2 муң тонна сигенни белеткээн, ол—планының 45,1 хуузу. 1973 чылдың ол үезинде республикага сиген белеткелиниң планы 54,1 хуу күүсеттинген турган.

Мал чемин белеткээрин Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Мөңгүн-Тайга, Бии-Хем, Каа-Хем районнарның ажыл-агыйларында элээн шалыпкын чорудуп турар. Сиген белеткээр планын «Алдан-Маадыр» совхоз 126,8 хуу, «Сүт-Хөл»—104 хуу, «Шамбалыг»—105,6 хуу күүседип алган. «Бай-Тал», «Саян», «О. Шыпаа», «Ленинчи орук» совхозтар, Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы планын 64-тен 93,6 хуу чедирип, күүседир чоокшулап келген.

Ындыг болза-даа дыка хөй ажыл-агыйларда, районнарда мал чеминиң белеткелин коңчуг куду темпилиг чорудуп турар. Чижээ, Эрзин районнуң ажыл-агыйлары мал чемин белеткээр планын чүгле 25 хуу. Кызыл хоорай Совединиң—26,8 хуу, Тес-Хемниң—32,4 хуу, Барыын-Хемчиктиң—37,2 хуу, Таңдының—42,2 хуу болгаш Улуг-Хемниң—42,6 хуу чедирген. Мал чеминиң белеткелин ылаңгыя «Тес-Хем», «Совет Тыва», «Шивилиг», «Россия», Тока аттыг, «Ак-Туруг», «Найырал», «Тыва», «Чыраа-Бажы» болгаш өске-даа чамдык совхозтарда, колхозтарда кедергей оожум чорудуп турар.

Чамдык ажыл-агыйларда саваңны бөлүп алырын багай организастаан. Чижээ, «Барлык», «Чыраа-Бажы» совхозтарда саваңны болбейн, шөлдерде каап турар.

Республикада шупту 2980 тонна сенаж салдынган азы планының 17 хуузу. Ынчаарга эрткен чылдың бо үезинде сенаж салырының планы барык-ла 28 хуу күүсеттинген турган. Эрзин, Тес-Хем, Улуг-Хем районнарның ажыл-агыйлары ол үнелиг чемни белеткеп алырынче ам-даа кирбээн. «Барлык», «Чыраа-Бажы», «Найырал», «Улуг-Хая», «Күш-ажылдың хостуу», Тока аттыг совхозтар чаңгыс тонна-даа сенаж белеткевээн.

Республиканың ажыл-агыйларында 650 тонна сиген далганы белеткеттинген азы планының 38 хуузу. «ҮТКА 25 чылы», Тока аттыг совхозтар, Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы кайызы-даа 500 тонна сиген далганы бүдүрер планныг тургаш, чүгле 110—130 тоннаны бүдүрген. Ынчангаш ол ажыл-агыйларның удуртукчулары эштер И. П. Гонгарюк, Ф. М. Зверева, В. С. Сапелкин олар хөй чылдыг сигеннерниң катап үнген хенче үнүжүн, чайын чашкан көк тарааларны кезерин, оон витаминниг далган кылырын организастаар херек.

Ам тараа культураларының ажаап алыышкыны чер болганда калбарып турар. Ынчангаш тарааны база ооң бок-кудуруун чидириг чокка ажаап алырынче онза кичээнгейни салыры чугула.

КОМПЛЕКСТИГ АЖААЛДАНЫ ДҮРГЕДЕДИР

(КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ АЖЫЛДАРЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ)

Дүжүт ажаалдазының болгаш күскү чер аңдарылгазының сентябрь 9-та медээзи
(Нииты планга удур хуу-биле)

Районнар	Кестиргени	Бастырганы	Күскү чер аңдарылгазы
Бай-Тайга	40,3	100	4,4
Барыын-Хемчик	24,7	91,3	20,5
Өвүр	—	—	—
Чөөн-Хемчик	15,7	69,1	11,3
Улуг-Хем	15,8	55,0	4,7
Таңды	30,8	64,4	15,2
Бии-Хем	22,5	18,9	3,2
Тожу	—	—	—
Каа-Хем	41,5	61,8	12,1
Тес-Хем	3,7	100	35,9
Эрзин	—	—	20,9
Кызыл хоорай Соведи	14,4	100	5,2
Дуржулга станциязы	48,3	61,3	22,0
Республика	25,5	61,9	11,3

Чаа дүжүттүң ажаалдазы улам-на калбарып бар чыдар. Хүнүнүң-не муң-муң гектар тарааны кезип, оон чүс-чүс тонна дүжүттү ажаап ап турар. Сентябрь 9-та медээ ёзугаар республикада кызыл-тасты, арбайны, суланы, чиңге-тарааны барык-ла 62935 гектар шөлде кестирген. Ол планының 25,5 хуузу болган. Ол ышкаш 38.934 гектар шөлдүң тавычазын бастырган. Бир гектардан-на ортумаа-биле 6,9 центнер дүжүт алдынган.

Мурнуку хүннерде ышкаш, Каа-Хем, Бай-Тайга, Таңды районнарның ажыл-агыйлары тараа ажаалдазын шалыпкын темп-биле чорудуп, мурнуку одуругну ээлевишаан. Ол районнарда бүгү тарылга шөлүнүң үштүң бир кезиинден хөйнү ажаап апканын статистика эргелелиниң медээзинден көрүп болур. Тараа ажаалдазын «Ленинчи орук», «Революцияның чалбыыжы», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Кызыл туг», «Тыва», «Тээли», «Бай-Тал» совхозтар, Каа-Хемниң «Тиилелге» колхоз дүрген болгаш организастыг чорудуп турар. Ол ажыл-агыйларның механизаторлары тарааны кестирер, ону бастырар хүн үлүүн ажыр күүседип, тарааны эки шынарлыг ажаап ап турарлар.

Мурнакчыларга өске тараажылар деңнежир ужурлуг. Ынчалза-даа республикада дүжүт ажаалдазының темпизи оожум болуп артпышаан. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге 12399 гектар тараа эвээш кестинген.

«Шекпээр», «Чыраа-Бажы», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, Жданов аттыг, «Ак-Туруг», С. К. Тока аттыг, «Тес-Хем» болгаш өске-даа совхозтар оожум темпиден ам-даа үнмээн.

Дүжүт ажаалдазы доостуру билек, чер аңдарылгазын эгелеп, дараазындагы чылдың дүжүдүнге белеткенип, бедик дүжүттүң үндезинин тургузар херек.

Чогум-на ындыг ажылдарны «Кызыл тараачы» болгаш ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтар чорудуп турар. Бо чылын ол ажыл-агыйлар 1 гектардан-на 10—18 центнер дүжүттү ап турар.

Тараа ажаар агрегаттарның соон дарый күскү чер аңдарылгазын Таңды, Каа-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның колхоз, совхозтары чорудуп турда, оларның кожалары ажыл-агыйлар бо ажылче ам-даа кирбейн, техника, ажылчын күш чедишпес дээр хоонге алзып турарын айтыры чугула.

Бойдустуң таарымча чок байдалдары Тываның чер ажылдакчыларынга биче эвес бергелерни тавартырган. Бир эвес күш-ажылды эки организастаар болза, ол моондактарны ажып эртериниң аргазы бар. Мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазы ону бадыткап турар.

Республиканың тараажыларының сорулгазы билдингир: дүжүттү кыска хуусаада чидириг чокка ажаап алыр. Сөөлгү хүннерде болган чаъстыг хүннер ол ажылга элээн шаптыктаан. А тарааның үрелир чоруун болдурбас төлээде, ону шөлден районнуң тараа хүлээп алыр пунктуларынче дорт дажыыр херек. Үрезинге херегләэр тарааны эки шынарлыг белеткээринче чогуур кичээнгейни угландырары чугула.

Районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдери күскү чер аңдарылгазын ажыл-агыйлар график ёзугаар чорударын контрольдаар херек. Мал чеминиң белеткелинче кичээнгейни минута-даа иштинде кошкадып болбас.

Улусчу тудугда

МОНТАЖТААРЫН КОШКАТПАС

Кызыл хоорайның чылыг дамчыдылгазының тудуунда ам Кызылдың 73 коллективтери идепкейлиг киржип турар.

Бо хүннерде Ленин кудумчузунда каскан коошпаларда ажылдар организастыг болгаш элээн күжениишкинниг. Ында 200 ажыг кижи ажылдап турар. СЭКП Кызыл хооркомунуң үлетпүр килдизинден биске дүүн дыңнатканы-биле алырга, хоолайлар салырынга, чылыглай шарып, быжыглаарынга Кадык камгалал министерствозунуң, политехникумнуң, Тыва геология-шинчилел экспедициязының, эртем-шинчилел институдунуң, харылзаа эргелелиниң болгаш өске-даа хөй албан организация черлериниң ажылдакчылары дамчыдылга шугумнарын тударынга идепкейлиг киришкеннер.

Чехов кудумчузунда «Тыва-тудуг» трестиң үш улуг коллективи монтажтаашкыннар кылырын, чылыглаарын бедик темпилиг чорудуп турар. Ында «Кызыл-тудуг» эргелелиниң эш Чертовка удурткан ажылчыннар бетоннар, хоолайлар тудуштуруп, чылыглаашкыннар кылырын дүргедеткеннер. Ол-ла треске хамаарышкан Кызылдың № 48 үлетпүр-тудуг эргелелиниң бригадалары база мактадыг. Бо эргелелдиң мастери Александр Монгуш удуруткан ажылчыннар элээн узун хемчээлдиг участокту дуглааш, ооң кырын асфальтылапкан. Чер ажылдары кылыр эргелелдиң ишчилери 250 метр, «Кызыл-тудуг» эргелел—650, № 48 үлетпүр-тудуг эргелели — 330 метр участокта трассаларның бетоннарын, хоолайларын салгаш, дуглаан.

Комсомольская, Найырал кудумчуларында тудуушкуннар дыка хожудаашкынныг. Комсомольская кудумчузунда трассаны тударын эш Кандауров удурткан «Тыва көдээ тудуг» трест хүлээнип алгаш, шүшпең чоруундан ам-даа уштунмаан. Найырал кудумчузунда каскан коошпалар — Кызылдың электри станциязының участогудур. Бо кол магистральда ажыл хожудап турар. Чүге? Станцияның директору эш Ткаченко ол айтырыгны харылаар ужурлуг.

Дүүнге чедир казып белеткээн участоктарда ниитизи-биле 40 муң кубометр чер ажылдары кылдынган. Ам-даа бир муң кубометр черниң довураан казып үндүрер. Ленин кудумчузунда чылыг оруун кылгаш катап дуглаары эки темпилиг. Трасса оруктарында салыр ужурлуг демир-бетонну 75 хуузун салган.

8300 метр хемчээлдиг, аңгы-аңгы диаметрлиг хоолайларны тудуштур дуңзаалаар тургаш, 6 муң ажыг метр хоолайларны дуңзаалаан. «Сибирьтехмонтаж» трестиң участогу Ленин кудумчузунда 1200 метр хемчээлдиг чылыдылга дамчыдылгазын монтажтаарын болгаш ажылладырынга шенелделер кылырын чедиишкинниг доозуп, күш-ажылчы тиилелгени сентябрь 10-да чедип алган.

О. ОХЕМЧИК.
«Шынның» тускай корр.

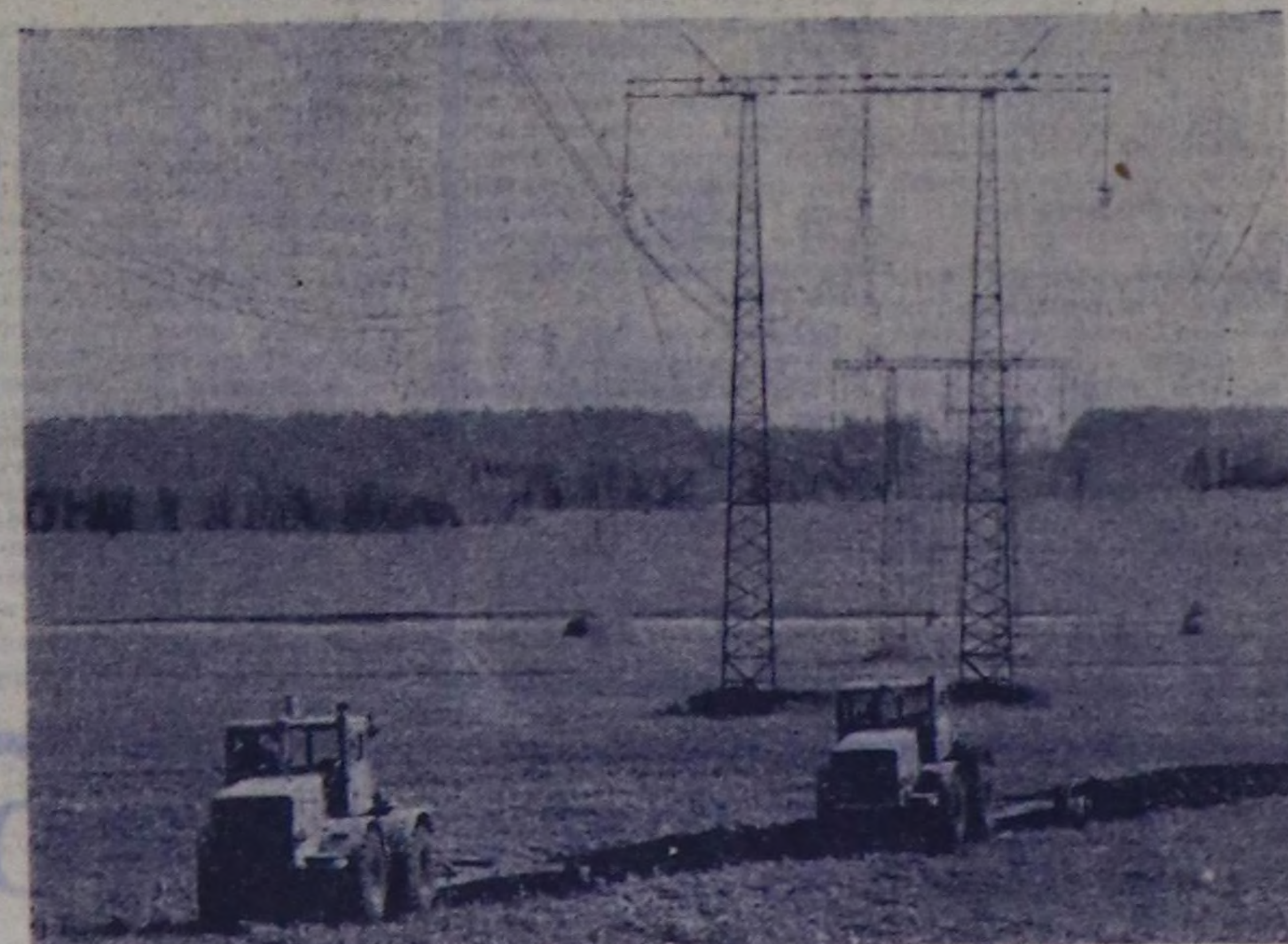

Челябинск областың Сосновск районунда «Россия» совхозта дүжүт ажаап алыышкыны-биле аңгыс аңдарылгазын (чурукта) база чорудуп турар. К-700 тракторда ажылдап турар звено күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алган. Аңгыс аңдарылгазын октябрь айга чедир доозар деп хүлээлге алганнар.

(СЭТА-ның фотохроникасы).

Л. И. Брежнев С. Сингхти хүлээп алган

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев Индияның даштыкы херектер министри Сваран Сингхти сентябрь 10-да хүлээп алган, ол министр албанның аян-чоруун кылып Совет Эвилелинде келген.

Бүрүн билчиишкинниң ёзузунга эртип, чүректиң ханызындан найыралдың байдалынга болуп, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко киришкен ол беседа үезинде совет-индий харылзааларның байдалын болгаш ол харылзааларны хөгжүдериниң перспективаларын, а ол ышкаш делегейниң амгы байдалының чугула айтырыгларын көрген.

Совет Эвилелиниң болгаш Индия Республиканың аразында найыралды болгаш кайы-кайызынга ажыктыг кады ажылдажылганы быжыглаарынга совет удуртукчуларының салыышкынын Индияның чазаа бедии-биле үнелеп турар деп, Индияның даштыкы херектер министри медеглээн. Индияның чазааның Азияга болгаш бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарынче угланган даштыкы политиктиг угланыышкынының боттанып турарының дугайын Л. И. Брежневке ол дыңнадып, социал болгаш экономиктиг хөгжүлде талазы-биле Индияның мурнунда турар айтырыгларының дугайын база чугаалаан. Ону Москвага хүндүткеп хүлээп ап турарынга ханы өөрүп четтиргенин С. Сингх илергейлээн.

Индияның Азияга болгаш бүгү делегейге байдалды экижидеринче угланган политиказын Совет Эвилелиниң быжыы-биле, чайгылыш чокка деткип турарының дугайын Л. И. Брежнев медеглеп, индий улус болгаш И. Ганди баштаан индий чазак тайбыңның база депшилгениң оруу-биле чурттуң улам ыңай хөгжүлдезинге чедиишкиннерлиг болурун күзээн.

ССРЭ-ниң Индияда элчини В. Ф. Мальцев, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының референтизи Е. М. Самотейкин, Индияның ССРЭ-де элчини К. Ш. Шелванкар болгаш Индияның Даштыкы херектер министерствозунуң Чөөн Европа чурттарының килдизиниң эргелекчизи П. Джейн олар беседага олурушкан.

Л. И. Брежнев Э. Кардельди хүлээп алган

Югославияның коммунистер Эвилелиниң ТК-зының Президиумунуң кежигүнү, Югославия Социалистиг Федеративтиг Республиканың Президиумунуң кежигүнү Э. Кардель Совет Эвилелинде дыштаныр келген, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев ону сентябрь 10-да Кремльге хүлээп алган.

Эвилең, эш ёзузунуң байдалынга эрткен беседа үезинде СЭКП-ниң болгаш Югославияның коммунистер Эвилелиниң, Совет Эвилелиниң болгаш Югославияның аразында бүгү талалыг кады ажылдажылганы улам калбартып, хөгжүдериниң айтырыгларын, а ол ышкаш делегейниң чамдык чугула айтырыгларын чугаалашкан.

СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы эш К. В. Русаков, Югославияның ССРЭ-де элчини эш М. Пешич олар беседага киришкен.

ЭРТЕМНИ БҮДҮРҮЛГЕ-БИЛЕ ХОЛБААР

Найысылалдың партия-ажыл-агый активиниң хуралы

Найысылалдың партия-ажыл-агый активиниң хуралы Москвага болган. «Эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге нептередирин дүргедедир база аңаа үндезилээш эң бедик шынарлыг продукцияны бүдүрер күчүлерни улгаттырар дээш социалистиг чарышты организастаар талазы-биле Москваның И. А. Лихачев аттыг автомобиль заводунуң (ЗИЛ бүдүрүлге каттыжыышкыны) коллективиниң инициативазының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын күүседир талазы-биле Москваның партия организацияларының, ажыл-агый удуртукчуларының база үлетпүр, транспорт бүдүрүлгелериниң коллективтериниң болгаш эртем албан черлериниң сорулгаларын аңаа чугаалашкан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хоорькомунуң бирги секретары В. В. Гришин хуралды ажыткан.

Бүдүрүлге коллективиниң болгаш партия организациязының ажылының дуржулгазының дугайын автозаводтуң кол инженери В. Л. Ельников биле заводтуң партком секретары В. И. Горбунов чугаалаан. Лихачев аттыг автозаводта техниктиг депшилгени хөгжүдеринче болгаш бүдүрүп үндүрүп турар автомобильдерниң шынарын экижидеринче угланган ажылдарны чайгылыш чок чорудуп турар. Каттыжыышкын бүдүрүлгелериниң партия комитеттери, партия организациялары болгаш профэвилел органнары бүдүрүлгениң техника талазы-биле чаарты чепсеглээринге ажылдакчы бүрүзүнүң ролюн күштелдирер, бедик шынарлыг продукция бүдүрер күчүлерин улгаттырар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, бот-орулга-чарылганы болгаш камналга чурумун быжыглаарынче ажылчы чоннарны мобилизастаар дээш организакчы улуг ажылды чорудуп турар. Эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге нептередириниң төпчүттүнген системазын каттыжыышкында тургускан, продукцияның шынарын экижидериниң комплекстиг хемчеглерин ажылдап кылган болгаш партия организациязының контролю-биле боттандырып турар. Аңаа үндезилээш автозаводчулар 1974—1975 чылдарда продукцияның 75 ажыг хуузун шынар демдээ-биле үндүрер, массалыг бүдүрүп үндүрер ЗИЛ-130 автомашиналарны капитал септелге чокка 175 муңдан 300 муң километр чедир маңнап эртер кылдыр кылып үндүрер деп хүлээлгелерни алган. Беш чылдың төнчүзүнге чедир автомобильдер бүдүрерин чылда 150 муңдан 200 муң машина чедир көвүдедирин, ЗИЛ-133 дээр чаа, улам бүдүрүкчүлүг чүък автомобильдерни бүдүрериңче шилчирин төлевилээн.

СЭКП-ниң Перомайск райкомунуң бирги секретары К. С. Бучин, Владимир Ильич аттыг автомеханика заводунуң слесары К. И. Сахаров, автомобиль үлетпүрүнүң технологиязының эртем-шинчилел институдунуң директору К. П. Иванов болгаш оон-даа өскелер москвачылар СЭКП ТК-ның доктаалын найысылал дугайында, оон ажыл-ишчилериниң дугайында партияның кичээнгейиниң болгаш сагыш салыышкынының база бир илерели кылдыр хүлээп алган деп, онзалап демдеглээннер. Доктаалды чугаалажып турарының үезинде муң-муң бүдүрүлгечиннер, бүдүн-бүдүн коллективтер социалистиг хүлээлгелерин эде көрүп, чаа бедиткен хүлээлгелерни ап турар. Оларны күүседири эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге идиг бээр.

Хуралга В. В. Гришин чүве чугаалаан. СЭКП ТК-ның автозаводчуларының инициативазын чүүлдүг деп көрген доктаалын күүседир талазы-биле найысылалдың үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш албан черлериниң коллективтериниң мурнунда турар кол сорулгаларга ол доктааган. Эртемниң болгаш техниканың бүдүрүкчүн хемчээлин улгаттырарынга болгаш продукцияның шынарын белидеринге идиг бээр чедиишкиннерни бүдүрүлгеге эң дүрген нептерединиң херээнге чугула чүүл болур социалистиг чарыштың ужур-дузазын В. В. Гришин онзалап демдеглээн. Бистиң партиявыстың Төп Комитеди, оон Политбюрозу, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Брежнев шуут боду Москваның экономиказын болгаш хоорай ажыл-агыйын хөгжүдеринче, москвачыларның амыдырал-чуртталгазын экижидеринче улуг кичээнгейни салып турар деп, В. В. Гришин чугаалаан. Ол сорулгаларны шиитпирлээрде олар хоорай организацияларынга үргүлчүнүң дузазын чедирип турар. Хоорайның ажылчы чоннарының инициативазы-биле тывылган бүгү-ле үнелиг чүүлдерни СЭКП Төп Комитеди болгаш Совет чазак кезээде деткип турар.

Маадыр-хоорай Новороссийскиге Ленин орденин болгаш «Алдын сылдыс» медальды тыпсып тура СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев Москваның ажылчы чоннарының адынга, оларның бүдүрүлгечи идепкейинге, ылаңгыя үлетпүрге, транспортка, тудугга болгаш хоорай ажыл-агыйынга уткуштур планнарны ажылдап кылыр болгаш хүлээп алыр талазы-биле оларның инициативазынга хамаарыштыр база катап чаагай сөстерни чугаалаан.

Москвачыларның ажылдажын деткип болгаш бедии-биле үнелеп турары дээш партияның Төп Комитединге, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневке олар ханызы-биле өөрүп четтирген. Партияның болгаш чоннуң бүзүрелинге төлептиг болур дээш олар бүгү чүүлдерни кылып, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин боттандырар дээш, бистиң Төрээн чуртувустуң экономиказын болгаш культуразын улам ыңай хөгжүдер дээш могаг чок демисежирлер.

(СЭТА).

Совет Тываның 30 чылынга

Хөгжүлдениң оруу-биле

Бо чыл тыва улустуң төөгүзүнде онзагай чылдарның бирээзи. Совет улустарның акы-дуңма улут өг-бүлезинге киргенден бээр 30 чыл оюн удавас байырлаар.

СЭКП-ниң удуртулгазы-биле Тываның партия организациязы республикага культура революциязын төөгүлүг кыска хуусаада боттандырган. Чоннуң үжүк-бижик чок чораан үези, эртем-билиг, культура талазы-биле тергиин хожудангай чоруу шагдагы эрткен үе кылдыр сагындырар апарган.

Тываның төөгүзүнден алырга, биске культура сайзыралы Совет Эвилелиниң акы-дуңмалышкы бүгү улустарының, ылаңгыя улуг орус улустуң хүн бүрүдеги дузаламчызының ачызында өскээн. Каш фактылардан маңаа сактып көрээлиңер. 1930 чылда тыва бижикти орус эртемденнер А. Пальмбах, А. Покровский болгаш өскелерниң-даа дорт киржилгези-биле чогааткан. Тываның Алдан-Маадыр аттыг чурт шинчилел музейинде тыва бижикти, оон чогаадыкчыларының бирээзи, ынчан аныяк эртемден А. Пальмбах тываларга өөредип турарын көргүскен эрги фото-чурук ол үениң дириг херечизи болуп арткан.

Тыва бижик чогааттынганының соонда бүгү чоннуң эртем-билигге, культураның шилиндек дээжилеринге өөредир арга тывылганын утпас бис. Тывага театр уран чүүлүнүң тургустунганының төөгүзү кайгамчык. Ол баштай театр студиязындан эгелээш, каш чылдарның дургузунда четчир санныг чогаадыкчы коллектив болу берген. Тываның хөгжүм-шии театры чогаадыкчы интеллигенция тургузарынга бодунуң төлептиг үлүүн киирген. РСФСР-ниң улустуң артизи болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи Владимир Оскал-оол, Тыва АССР-ниң улустуң артистери болгаш РСФСР-ниң алдарлыг артистери Кара-кыс болгаш Максим Мунзуктар, Виктор Көк-оол, РСФСР-ниң алдарлыг артизи Хүргүлек Конгар, Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери А. Тавакай, Б. Бады-Сагаан, В. Монгалбии, Сиин-оол Оюн, Е. Кендевбиль, М. Рамазанова, Л. Сысоева, Л. Котов, С. Баир болгаш өскелер-даа тыва сценага чогаадыкчы ажылга өзүп, театр уран чүүлүнүң ёзулуг суртаалчылары болганнар.

1969 чылда Россия Федерациязының чазааның шиитпирин ёзугаар Тывага күрүне филармониязын тургускан. Ооң составында күрүнениң Саян аттыг ыры болгаш танцы ансамбли кирип турар. Ук коллектив бистиң республиканың бүгү-ле районнарының доктаамал аалчызы боон, солун программалыг концерттерни көргүзүп келген. 1973 чылда ансамбльдиң аныяк артистери Н. Куулар, С. Шактар, В. Монгуш Бүгү-российаның эстрада артистериниң конкурузунга киришкеш, дипломант деп хүндүлүг атты чаалап алганнар.

Октябрь революциязының мурнунда тыва чон хөгжүм чогаалының талазы-биле тускай уран чүүлү чок чораан. Тыва музыка талазы-биле баштайгы шинчилел ажылдарын А. Н. Аксенов кылган. 40 чылдарның төнчүзүнде тускай эртемниг композиторлар Тывага ажылдап эгелээн болгаш баштайгы профессионал музыканы олар тургузуп эгелээн. 1958 чылда А. Б. Чыргал-оолдуң чогаадып тургусканы «Алдан-Маадыр» деп симфониялыг поэмазы тыва музыка культуразының улуг чедиишкини болган. Октябрьның 50 чыл оюнга композитор «Өөрүшкүнүң поэмазы» деп чогаалын бараалгаткан. 1971 чылда «Мээң Тывам» деп поэмазы дээш, «Октябрь ырызы», «Революция күштү берген», «Солдат оол чанып олур», «Наадым» деп ырлары дээш Тыва АССР-ниң күрүне шаңналын аңаа тывыскан. Композитор Р. Д. Кенденбиль—«Чечен биле Белекмаа» деп баштайгы тыва операның автору, дыка хөй ырларны, симфонияларны бижип доскан.

Сөөлгү чылдарда композиторларның саны өзүп, хөгжүм талазы-биле чаа-чаа чогаалдар бижиттингилээн. Дамба Хүреш-оол, Владимир Тока, Ооржак Кара-Кат, Юрий Сундуй, Борис Чамбыт дээш өске-даа аныяк композиторларны маңаа адап болур.

Уран сиилбилге талазы-биле чогаадылга ажылы бисте көскү черни ээлеп турар. Уран сиилбилге талазы-биле салым-чаяанның тыва чон ус-тывыш уран чүүлүнге, чуртталга херекселдериниң каастаарынга илередип чораан. Ыяштан чазап кылган овур-хевирлер, чонар-даштан сиилбээн дириг амытаннар чон ортузундан үнген салымныг кижилерниң чогаадылга ажылы боор келген. Шаандан бээр-ле уран-шевер дарганнар, чазаныкчы кижилер чон ортузунга хүндүткелди чаалап эп чораан.

40 чылдарның эгезинде тыва театрга шии каасталгазы В. Деминниң, Н. Рушевтиң, Г. Левертовскаяның киржилгези-биле хөгжүп эгелээн.

Чурукчулар коллективи Совет Тываның чылдарында тургустунган. 1960 чылдан эгелеп Тываның уран-шевер чазаныкчыларының ажылдары Бүгү-эвилел делгелгелеринге киржип эгелээн. Оларның-биле кады тыва чурукчулар С. Ланзының, М. Петровтуң баштайгы ажылдары делгелгеге киришкен. 1965 чылда Тывага чурукчулар эвилелин тургусканы болгаш ам ооң составында чурукчулар эвилелиниң 17 кежигүннери ажылдап турар. Тыва чурукчуларның чогаадыкчы ажылында кол тема болза бөгүнгү амыдырал, күш-ажылдың бөгүнгү маадырлары, оларның овур-хевирлери боор турар.

Чоннуң мастерлери янзы-бүрү дириг амытаннар, хөлшыдырза чазап шуткуурукдан аңгыда амгы үеле нарын композициялар тургузарынче кирип, шимчээшкин көргүскен ажылдарны тургузуп турар апарган. Тываның уран-шеверлериниң чогаадыкчы ажылдары чүгле бистиң чуртувуста эвес, харын бүгү делегейде сурагжаан. 1972 чылда тыва мастерлер—Хертек Тойбу-Хаага, Раиса Аракчаага, Хертек Мижит-Доржуга, Байыр Байындыга РСФСР-ниң Репин аттыг күрүне шаңналын тывыскан.

Сөөлгү чылдарда тыва чурукчуларның делгелгези чаңчыл болуп бар чыдар. Эрткен дөрт чылдарда 18 делгелгелерни организастаан, аңаа уран чурулганың муң ажыг ажылдарын делгеп көргүскен.

Совет Тываның чылдарында литература болгаш уран чүүл шапкыны-биле хөгжүп келген. Партияның болгаш чоннуң мурнунга чогаадыкчы отчедун тыва литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары 1964 чылда Москва хоорайга кылып чораан. Ол болза областың партия организациязының Тывага культура хөгжүлдезин шапкынчылдар талазы-биле ап чорудуп келген ажылдарының түңнели болган.

Амгы үеде тыва артистер Москваның, Ленинградтың болгаш өске-даа хоорайларның сценаларынга болгаш манежтеринге хүндүлүг аалчылар болуп, боттарының уран чүүлүн удаа-дараа бараалгадып турарлар.

Кызылдың уран чүүл училищезиниң доозукчузу, ам Тыва АССР-ниң улустуң артизи, ССРЭ-ниң Улуг театрының солизи Н. Красная Москваның Ленин орденниг П. И. Чайковский аттыг консерваториязын чедиишкинниг доосказ, бүгү делегей конкурстарынга ийи катап лауреат атты чаалап алган.

Бодунуң ынак уран чүүлүнге—цирк сургуулунга В. Б. Оскал-оол 30 ажыг чыл иштинде бараан боор ажылдап келген. Ооң удуртканы тыва цирк бөлүү Америкага, Австралияга, Азияга, Европага совет уран чүүлдү каш удаа төлээлеп чораан.

1966 чылдан бээр Тыва телевидение болгаш радионуң симфония оркестри ажылдап турар. Ол оркестрниң коллективи классиктиг хөгжүмнү болгаш тыва композиторларның хөгжүм чогаалдарын чон ортузунга пропагандалаар талазы-биле көскү ажылды чорудуп турар.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак тыва улустуң культуразын болгаш уран чүүлүн улам ыңай сайзырадыр дээш хүн бүрүде сагыш салып турар. Ооң бир херечизи болза культура болгаш уран чүүл одагларын республикада четчири-биле ажыдып тургусканында болур. 1962 чылда ажыттынган Кызылдың уран чүүл училищези 400 ажыг тускай эртемниглерни белеткээн. Ам ында ыраажылар, музыкантылар, дирижерлар, чурукчулар, клуб ажылдакчылары өөренип турар. Республиканың бүгү-ле районнарында болгаш хоорайларында 19 хөгжүм школалары ажылдап турар. Ол школаларда ажылчыннарның, колхозчуларның болгаш күш-ажылчы интеллигенцияның уруглары совет музыка культуразының дээжилерин шиңгээдип ап турар.

Тыва чоннуң ортузунга культура хөгжүлдезин бот-тывынгыр уран чүүлдүң калбак нептерээни турары база херечилеп турар. Республикада 11 улусчу театр ажылдап турар. Оларның репертуарында орус классиктерниң шиилери, тыва драматургтарның эң эки шиилери киргилээн.

Бистиң республикага бот-тывынгыр уран чүүлдүң көрүлдезин чыл санында-ла эрттирип келген. Бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдези кудумчулар, кварталдар, агитквартиралар чарыжындан эгелээш, республика найысылалынга түңнел көрүлдеге чедир каш-каш үе-чадалыг эртип турар. Республиканың дыка хөй районнарында агитквартираларның ажылы көскү черни ээлей берген. Ында чорудуп турар ажыл бодунуң утказының болгаш дээштиниң талазы-биле чон ортузунга коммунистиг кижизидилге ажылының бир чугула хевири болу берген. Клубтар болгаш культура бажыңнарының чанында тургустунган бөлгүмнер чыл тудумна көвүдеп турар. 1971 чылда республикага 560 бөлгүмнер ажылдап турган болза, 1974 чылда 709 бөлгүм бар апарган. Маңаа чижек кылдыр Каа-Хем районнуң төвү Сарыг-Септе Культура бажыңын көргүзүп болур. Ында ниити ырның, шииниң, танцының, хөгжүмнүң бөлгүмнери үргүлчү ажылдап турар. Ук Культура бажыңы көргүзүг агитациязын бедик деңнелде тургускан.

Кедээ ажыл-ишчилерге, ылаңгыя малчыннарга культура хандырылгазын республиканың 117 агитбригадалары чорудуп турар. Олар фермаларга, хову турлагларынга, малчын аалдарга удаа-дараа барып, бүдүрүлгениң мурнакчыларының дуржулгазын уран чүүлдүң ачызы-биле нептередип, ажылда чедер-четпестерни чидии-биле шүгүмчүлеп турар программаларны тургускан. Эрткен 1973 чылда Бии-Хемниң «Колос», Каа-Хемниң «Романтиктер», Барыын-Хемчиктиң «Мажалык», Бай-Тайганың «Челээш», Тес-Хемниң «Калдак-Хамар», Тожунуң «Чойган» деп агитбригадалары бирээзи-ле 60-дан эвээш эвес үнүүшкүннерни кылган.

Культура хөгжүлдезинге республикада 305 санныг библиотекалар боттарының үлүүн киирип турар. Олар чылдыңна 1 миллион 500 муң ажыг номнарны номчукчуларга бээр. Библиотека ажылында В. И. Ленинниң өлүм чок ажылдарын пропагандалаары, совет улустуң маадырлыг эрткен оруунуң дугайында номнарны, пролетаржы интернационализмге тураскааткан литератураны номчукчуларга бараалгадыры кол черни ээлеп турар. Эрзин районда Бай-Даг кедээ библиотеказы (эргелекчизи Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы К. Ч. Эренчина), Кызылдың Н. К. Крупская аттыг хоорай библиотеказы (эргелекчизи М. И. Холодкова) болгаш өскелер-даа чоннуң хүндүткелин чаалап алганнар.

Бо юбилейлиг чылда Тываның культура болгаш уран чүүл ажылдакчылары бүгү талазы-биле бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдавышаан, октябрьда Москва хоорайга боттарының чогаадыкчы отчёдунга белеткенип турарлар. Аңаа хөгжүм-шии театрының, Саян аттыг ыры болгаш танцы ансамблиниң артистери, бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери, чогаалчылар, композиторлар, чурукчулар киржир.

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республика бодунуң хөгжүлдезинге — экономика болгаш культура тургузуушкунунга кайгамчык чедиишкиннерни чедип алган. Дөртен ажыг чыл мурнунда-ла үжүк-бижик чок чораан улус совет үениң дургузунда хөй санныг чогаадыкчы интеллигенцияны — эртемденнерни, артистерни, чогаалчыларны, композиторларны болгаш чурукчуларны бодунуң иштинден өстүрүп алганы дээрге бөгүнгү совет амыдыралдың херек кырында илерели, СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының тыва черде боттанышкыны болур.

Тываның уран чүүл болгаш культура ажылдакчылары тоску беш чылдың тодарадыкчы чылын чедиишкинниг доозар, Совет Тываның 30 харлаар юбилейинге төлептиг ужуражыр дээш бүгү күжүн харам чокка бараалгадыр.

М. ХОМУШКУ,
Тыва АССР-ниң культура министри.

«Шамбалыгның» шалыпчылары

«Шамбалыг» совхозтуң 7 кижи составтыг механизастаттынган сигенчи звенозу шынап-ла эрестиг ажылдап тургаш, боттарының 591 тонна сиген кезип, белеткээр планын сентябрь бирге чедир 624 тонна кылдыр ажыр күүсеткен.

— Совхозтуң бүгү сиген шөлдериниден кезилдени доозуптувус. Ам тараа шөлдериниң кыдыында ийикпе азы аразында артын калгылаан бичии диндиндектерниң сигенин кестирип тур бис,— дээш, звенонуң удуртукчузу Кестиг-оол Саая сиген грабльдеп турган тракторлар чоогунда одуругларже айытты.—База бир сараатты аңаа тургузар бис.

Звено бүрүнү-биле механизастаттынган. Ында алды тракторнуң үжү кестирип, бирээзи сараат салып база ийизи грабльдеп, үзүктел чок ажылдап турар. Бөлүкчүлер Александр Ондар, Тураи-оол Ооржак, кестирикчи Болат-оол Ензак база сараат салыкчызы Кара-оол Түлүш оларның черле шудургу, кызымаан удуртукчу онзалап демдеглээн.

Журналистиң аас-кежии — хүн бүрү катаптап турбас кандыг-бир өөрүнчүг, солун таварылгага дужа бээри. Бо удаада мээң ындыг аас-кежиим — К. Саяаның звенозунга сиген белеткелинге шылгаралы дээш партия райкомунуң болгаш райкүүскомунуң колхоз, совхозтар аразында шилчип чоруур Кызыл тугун Таңдының партия райкомунуң секретары Т. С. Түлүш шөлге кээп тыпсып турда, аңаа турган сигенчилерниң арнында өөрүшкү болгаш чоргааралды көргеним болган.

— Планывысты ийи катап ажыр күүседир деп сорулга салган ажылдап тур бис. Амдаа үе бар, кезер чер хөй, берген сөзүвүстү ээлеп шыдаар бис—деп, тукту ап тура звенонуң мурнундан К. Саая чугаалады.

ЧУРУКТАРДА: (үстүнде): шилчиир Кызыл тукту звенога тыпсып турары. Сараат салып турары (адаанда).

М. ХЕНЧЕ-КАРА.

Авторнуң фотолары.

АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРЕРИНГЕ — УЛУГ КИЧЭЭНГЕЙ

Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң ажылчы чонга ачы-дуза чедирер бүдүрүлгелериниң аразындан тодарадыкчы чылдың шиитпирлиг сес айларында планныг онаалдаларын күүсеткен черлерге Кызылдың дааранылга фабриказы, найысылалдың амыдырал хандырылга комбинады, телеателье, Эрзинде район болгаш Ак-Довурак хоорай амыдырал хандырылга комбинадының коллективтери хамааржыр. А артканнары республиканың чурттакчыларының мурнунга өрелиг арткан.

Ону даараазында даңзыдан тодаргай көрүп болур:

Чоннуң амыдырал хандырылга комбинаттары	8 айларда план (муң рубль)	Күүсеткени (хуу)	Чедир бербээни (муң рубль)
Шагаан-Арыг	118,5	74,3	30,4
Туран	172,2	93,8	10,6
Сарыг-Сеп	90,3	88,6	10,3
Чадаана	175,0	95,8	7,4
Бай-Хаак	54,1	99,6	0,2
Тожу	21,5	83,3	3,6
Самагалдай	22,4	47,1	11,7
Өвүр	23,2	97,8	0,5
Бай-Тайга	16,4	97,6	0,4
Мөңгүн-Тайга	11,7	40,2	7

Үстүнде ады үнген комбинаттарның аразындан чөптүг чылдагааныг кылдыр санап болур чаңгыс чер Тураннын амыдырал хандырылга комбинады болуп турар. Эрткен чылын ук комбинат «Кызыл тараачын» совхоз колхоз хевээр турда, аңаа 55 муң рубльдиң тудуун кылып бээрин планнаан. Ол ажыл-агый совхоз болу бээрге, ындыг тудугнуң хереэ чок болу берген болгаш ол комбинатта аар-саар ачы-дуза чедирер деп капсырылга болуп олчаан артып калган, а комбинаттың херек кырында ачы-дузага хамааржышкан болгаш өске-даа көргүзүглери ай санында оранчок ажыр күүсеттинип турзадаа, демги-ле санның уржуу-биле «өреленгеш» турупкан. Шынында бо комбинаттың шупту адырлары планныг онаалдазын дыка ажыр күүседип келген болгаш ылаңгыя чаа арга-биле ажылдап турар дааранылга цеги харын-даа планын 7—8 айларда 27-30 хуу ажырган.

Оон ыңай Чадааның амыдырал хандырылга комбинады чурттакчы чонга ачы-дуза чедирер талазы-биле онаалдаларын мурнунда айларда, кварталдарда күүседип келген болгаш чүгле августа ону чедирбейн барган.

Оон өске черлерни бо талазы-биле чөптүг чылдагааннарлыг деп санаарының кандыгдаа барымдаазы чок. Болапдаа көрүңер: Улуг-Хемниң амыдырал хандырылга комбинады бо чылдың эгезинде эрткен чылдан безин чурттакчы чонга 4,3 муң рубль түңнүг ачы-дуза чедирер өрелиг шилчип келген болза, бо чылдың сес айларында чүгле 30 муң 400 рубльдиң ачы-дузазын чедирбейн барган эвес, а харын-даа 1973 чылдың ол үезинде турганынга бодаарга, ындыг ажылдарның темпизин 13,5 хуу кудулаткан. Борта министерстводан аңгыда (министр С. К. Буяиды), СЭКП Улуг-Хем райкому (бирги секретары К. А. Маспык-оол) биле райкүүском (даргазы Д. С. Куулар) чоннуң амыдырал хандырылгазынче кошкак кичээнгей салып, ук комбинаттың ажыл-чорудулгазын партийжи контрольга албайн келгенин херечилеп турар.

Бо талазы-биле кончуг дүвүренчиг черлерниң бирээзинге Гес-Хемниң амыдырал хандырылга комбинады хамааржыр. Ук комбинат чонга ачы-дуза чедирер талазы-биле планының улуг кезиинде өрелиг арткан. СЭКП райкому (бирги секретары Н. С. Бойду), райкүүском (даргазы Н. В. Чындыгыр) байдал бо хире дүвүренчиг болуп турда сагыш амыр олуруп турары элдептиг.

Тыва АССР-ниң Чоннуң амыдырал-хандырылга министерствозу, үстүнде ады үнген четпес ажылдап турар комбинаттар ачы-дуза чедирериниң талазы-биле чүгле күрүнеден бердинген онаалдаларны эвес, а харын-даа боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин бүрүн боттандырганы турарын чедип алыр дээш, ажыглаттынмайн турар курлавырларны дилеп тывар талазы-биле дээштиг хемчеглерни ажылдап кылып, ону боттандырары хүннүң соңгаарлаттынмас айтырыы деп саназа чогуур.

ХОВУДА СТОЛОВАЯ

«Алдан-Маадыр» совхозтуң хову турлаанда ажыл-иш бо хүннерде улам хайныккан. Шөлдерде комбайннар даңгаар эртенден орайга чедир шууражып, оон төп шаңче тараалыг автомашиналар улажып, чаа дүжүттү сайгарган кижилер демниг ажылдап турар.

Ховуда столовая. Дүштеки чемненилге үезинде аңаа чеде бердим. Менюзу янзы-бүрү, амданныг кылган шынары эки чемнерни кижи-ле болган мактаан олурар. Ол болза онаашкан ажылынга бот-харысалгалыг, мергежээн, кижилерге эвилең поварлар Ш. Монгуш биле Л. Дүү-Дарый оларның белеткээн чемнери-дир.

Ховуда ол столовая 100 ажыг механизаторларны, тараажыларны хандырып, оларны ажыл-ишче улам сорук киирип турар. Чүгле чемни эвес, өске-даа бүгү белеткелди баш бурунгаар хынамчалыг чорудуп, а чемненир өйде оларның шалыпкын ажылдаарындан ол хире хөй кижи эвээш үе иштинде чемненип четтигиптер.

В. БЮРБЮ.

«Шынның» рейдизи

БЕЛЕТКЕЛ ЧОККА ЭГЕЛЭЭН

Хой ажылын улам ыңай хөгжүдериниң хемчеглерин айыткан СЭКП Тыва обкомунуң X пленумунуң шиитпирин күүседириниң чугула негелделериниң бирээзи—хойнуң тарып боозадылгазын болгаш эдержилгезин организастыг чорудары болур. Шээр малдың тарып боозадылгазын эрттирерипге организастыг, билдилиг ажыл негеттинер. Хойнуң тарып боозадылгазынга белеткелди база оон чорудулгазының байдалы-биле таныжар дээш «Шынның» рейд бригадазы Чөөн-Хемчик районнуң чамдык ажыл-агыйларынга чораан.

Эрткен 1973 чылда хойнуң тарып боозадыр планны район 96 хуу күүсеткен. Оон түңнели кандыг болганыл? Бо чылдың сес айларының түңнели-биле район төрүүр 100 хойга онаашпыр 91, «Октябрь 30 чылы» колхоз—99, «Алдан-Маадыр» совхоз—94, «Сүт-Хөл» совхоз—92, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз—91 хураганны алган. Ынчаарга «Чыраа-Бажы», «Большевик» совхозтар, «Искра», Ленин аттыг колхозтар 76—83 хураган доруктуруп ап, куду түңнелдерлиг болган. Төрүүр 100 хойга онаашпыр чаш малды үстүнде айыткан дөрт ажыл-агыйның эвээшти алганының чылдагааны чүдел? Ону ажыл-агыйларның удуртукчулары, специалистери хойну тарып боозадырынче чогуур кичээнгей салбаан-дыр. Тодаргайлаарга, хураганнарны чогуур үезинде үспээнинден тарып боозадылгага база эдержилгеге кирген хойларның күжү арган болган. Ол—кол чылдагаан. Оон ыңай тарып боозадылганың шынарын кудулатканында. Адак сөөлүнде, хураганнаашкын үезинде чаш малды, оларның иелерин багай ажаап азыраан болур. Ынчангаш чаш мал хөй хорамчалыг болган.

Бо чылын хойнуң боозадылгазын болгаш эдержилгезин чогуур үезинде организастыг, шынарлыг чорудар сорулга салдынган. Бо ажыл районга август 20-ден эгелээн. 25 пунктунуң 17-зи ажылдап турар. Районда ниитизи-биле 8200 ажыг баш хойну тарып боозаткан.

«Октябрь 30 чылы» колхозтуң Ээр-Хавакта пунктузунга бардывыс. Куулар Хураган-оол кодан хоюн пунктуда эккелген, техник Б. Чечек тарып боозадылганы чоруткан тур.

Колхоз 12 муң баш хойну тарып боозадылгага киирер. Ында ийи пункт ажылдап турар, 2596 хой тарыттынган. Ажыл организастыг болгаш шынарлыг чорун турар деп болур 18 бүдүрүкчү кошкарларны сула, капуста, морковь болгаш өске-даа чем-биле чемгерип, ажаалдазын экижиткен. Ол пунктуда 4220 хойнуң 600 ажыын тарып боозаткан.

— Кошкарларның тывыычалы аажок. Оларның күжү багай эвес, чемгерилгези база эки. Хүнде-ле бир кодандан 10-20-ни тарып тур мен. Моон сонгаар 20-40 башты хүнде тарыыр бис—деп, Чечек Куулар чугаалады.

Хая-Бажында пунктуда байдал эки. Быжыглаан тос коданның тарып боозадылгазын шынарлыг чорудар дээш техник Т. Ондар кызымак ажылдап турар.

Ленин аттыг колхозтуң чамдык хой коданнары Хая-Адаа, Көк-Терек ынчаар күзеглээн. Хая-Адаанда пунктуну дерип, белеткээн. Ында бүдүрүкчү 10 кошкарны сиген-биле чемгерип турар. Тарып боозадылга кажан эгелээнин техник П. Ховалыгдан айтырдывыс.

— Колхозта үш пункт бар. Ийизи мындаа-ла ажылдаан. Маңаа бажың градузу, микроскоп, баалынныг таз, чунар-демир херек. Олар чок. Спирт элээн турган чүве: Өске пунктуларга херегләэш, алгаш барды. Оон ыңай суглан бергедеп болур-дур. Водовоз-биле сөөртүр апаар. Кошкарларның азыралы багай. Бо пунктуга 1910 баш хой тарыыры көрдүнген.

Коммунист Зоя Бадының эргелекчилээн пунктузунуң (Кызыл-Чыраа адаанда) дерилгези, техниктиг хандырылгазы эки, арыг-силиг. Ол ажылдааш 9 чыл боон турар. Оон амгы ажылы эгелээ-ле үр болбаан. 265 хойну тараан. Тарып боозадыр ужурлуг хою 1423 баш. Бир кодандан-на хүнде 20-30 чедир тарып турар. Ында 10 кошкарның чемгерилгези таарыы. Көк-сула биле капуста эккээрин зоотехник М. Монгуш аазаан. Кум-Суунда пунктунуң техниги Ольга Монгуш эки ажылдап турар. Пунктуда быжыглаан коданнар тургустунган график ёзугаар кээп турар. Тарып боозадыр ужурлуг 1900 баш хойну чогуур хуусаазында шынарлыг доозарын ол шиитпирлээн. Ында четпес чүве—кошкарларның чемгерилгези багай, одаар чүүл үзүктели бээр таварылга бар. Ол колхоз 6750 баш хой тарып боозадыр. Херек кырында 1100 ажыг баш хойну тараан.

Районда хой ажылдыг улуг ажыл-агыйларның бирээзи «Чыраа-Бажы» совхоз 16480 ажыг баш хойну тарып боозадылгага болгаш эдержилгеге киирер. Оон иштинде 10.000 баш хойну тарып боозадыры көрдүнген. Аңаа 5 пункт ажылдаар ужурлуг. Ам чүгле 2 пункт ажылдап турар. Тарып боозадылганың озалдап, үш пунктунуң ажылдавайн турарын совхозтуң кол зоотехниги Н. Сарыглар тарып боозадыр техниктерниң чогунда деп тайылбырлады. Тускай курска кижи өөретпээн. Бүдүрүкчү кошкарлар чедишпес. Бар бүдүрүкчүлер эрткен кыжын кодурлап кыштаан. Оларның чуулдазын үш удаа чорудар турбуже, ийи-ле катап чуттан. Ол ажыл-агыйның удуртукчуларының (директору С. Монгуш, партком секретары Г. Канчыыр-оол), салбырлар эргелекчилериниң, специалистерниң кошкак сагыш салганының хараазы-биле тарып боозадылганың чорудулгазы алачайгзарлаашкынның агымынче шилчээн. Совхозта чүгле 50 хире хойну тарып боозаткан.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң 5 пунктузунуң 2-зи ам-даа белен эвес. Манчүректе пунктунуң девискээри хирлиг, боктуг. Ында бүдүрүкчүлерниң чемгерилгезин экижидери негеттинип турар. Ол девискээрде хөй кодан хой турбуже дуржулга чок О. Хунаштаар-оол биле М. Ондарны ол ажылда киирген.

«Сүт-Хөл» совхозта үш пункт ажылдап турар, а «Искра» колхозтуң Белдир-Бажында пунктузу мынчага чедир ажылдаваан. Шанчыгда пунктунуң техниги С. Монгуш 1000 баш хой тараан. Колхозта бүдүрүкчү кошкарлар эрткен кыжын зарып турган, оларның чуулдазын бир удаа чоруткан.

— Хой ажылын хөгжүдеринге бисте кол идегел— тарып боозадылга болур—деп, колхоз даргазы Д. Настык-Доржу чугаалап турар хирезинде, бүдүрүкчүлерниң ажаалдазын экижидеринче сагыш салбайн турар.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Хендергейде, Бора-Хөлде пунктулары амдыгаа чедир белен эвес. Тарып боозадылганы сентябрь ортандан эгелээр дээр хөөнге алыскаш, совхозтуң удуртукчулары бо кампанияже кичээнгей салбаан.

Колхоз, совхозтарның тарып боозадылга пунктуларында ажыл-ишчилерни күш-ажылчы демиселче кыйгырып турар лозуңнар болгаш көскү агитацияның хевирлери кылдынмаан. Агитаторларның, политинформаторларның үнү дыңналбайн турар.

Районда ниитизи-биле 23.700 баш хой тарып боозадылгага болгаш эдержилгеге кирген. Оон иштинде 9000 хире хойга тарылга чоруткан.

Тарып боозадылганы чогуур үезинде шынарлыг чорудар дээш организастыг ажылды күштелдирери ажыл-агыйларының удуртукчуларындан, специалистерден негеттинип турар.

«ШЫННЫҢ» РЕЙД БРИГАДАЗЫ:

С. Түлүш—Чадаанада уксаажыдылганың бүдүрүлге каттыжыышкынының зоотехник-инструкторy.

О. Ховалыг—Ленин аттыг колхозта улусчу контроль бөлүүнүң даргазы.

М. Дугуржап—районнуң радио дамчыдылгазының редакторy.

М. Севен—«Шынның» корреспондентизи.

ТЫВАДА ЭҢ БАШТАЙГЫ

Сөөлгү үеде бистиң республиканың колхоз, совхозтары культурлуг одарларны шиңгээдип алырынче улуг кичээнгейни салып турар. Ындыг одарларның хөй кезиин суггаттыг черлерде кылгылаан. Оон бедик дүжүттүг өстүрүп, сыт-сигенни силостап ап болур. Ол ышкаш инектерниң продуктулуг чоруун бедидеринге, бир центнер сүттүң бот-үнезин чиигедиринге ол дузалыг.

Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» совхозу культурлуг одарны бо чылын кылып алган. Ону сүт-бараан фермазының чанында кылган. Ол одарны кожуп чоруур насос станциязының дузазы-биле суггарып турар. Ол дээрге, бистиң республикага ажыглаалга эң баштай кирген станция болур.

Ол станцияның ажык-дузазы, ооң техниктиг хандырылгазы кандыгыл? Бо айтырыгга совхозтуң директору Юрий Петрович Занин мынчаар харыылап турар:

— Культурлуг одар 40 гектар черни ээлеп турар. Ону Каа-Хем биле Бүрен хемнерниң каттышкан чериниң адаанда кылган. Баштайгы хүннерден эгелээш-ле насос станциязы туруушкун чок ажылдап тур. Ооң марказы — СНП-50. Ол секундада 75—85 литр суг чаштырар. Ооң бүдүрүкчү күжү ындыг. Одарже сугну трубалар дамчыштыр чорудар. Оларның суг сордурар кол магистралының диаметри 150 миллиметр, а кыдыгларында трубаларның — 120 миллиметр. Станцияда форсунка хевирлиг дөрт үлекчи бар. Долганып турар бир форсунканың долгандыр чер суггарар хемчээли 20-25 метр. Олар суг базыышкынының дузазы-биле боттары ажылдаар. Бир участокту суггарып дооскаш, трубаларны адырып часкаш, чаа черже сөөртүп апаар. 40 гектар культурлуг одарны станция 3-4 хонук дургузунда суггарар. А ооң соонда суггарылганың чуруму мынчаар катаптаттынар.

Станцияның ажылында чаңгыс-ла четпес чүүл бар. Чүл дээрге, доора трубалар алюминий-даа болза, оларны холбиле дажыыр ужурга таваржып турар. Ол чорук ажылдап турар кижилерге берге. Бо талазы-биле айтырыгны республиканың совхозтарының бүдүрүлге каттыжыышкынының болгаш «Тыва суг тудуг» трестиң тускай эртемниглери өөренип көргеш, ону механизастаарын дарый шиитпирлээри күзенчиг. Ынчан күш-ажылдың бүдүрүкчүдүү улам бедиир болгаш одарны суггарарынга үндүрер чарыгдалдар кызырлыр ийик.

Станцияны ажыглап эгелээшкиниң баштайгы хүннеринде бергелер тургулаан. Чүге дээрге, ПМК-3-түң тудугжулары суг сордурар черни чедир кылбаан, трубаларны тудуп турган черлерден суг сыстып, агып турган. Ам ол четпестерни чайлаткан.

Суггаттыг культурлуг одарда ам көк-суланың ажаалдазын чорудуп, ону силостап турар. Бир гектардан-на 60 центнер ажыг ногаан массаны ажаап ап тур бис. Ол шөлге сула-биле холуй люцерналы, тимофеевканы, пырейни тарыдывыс.

Кожуп чоруур станцияны бирги класстың механизатору Федор Харитонович Ашихмин башкарып турар. Аңаа ийи механизатор дузалажып турар.

— Культурлуг одарларга ындыг станцияны өске ажылагыйлар-даа кылып, тургузуп ап болур — деп, Юрий Петрович Занин түңнелинде чугаалаан.— Чаа, мурнакчы дуржулгага оруктуг ажылдар херек. Ооң үре-түңнелдиин кожуп чоруур насос станциязын эң баштай-ла ажыглап эгелээш билдивис.

Н. ВАНЬКОВ.

АЖЫГЛАЛДА КИИРГИЛЭЭН

Чаа Шагаан-Арыгның тудугжулары күш-ажылчы ээлчеглиг тиилелгени чедип алган. Тодаргайлаарга, 18 дугаар кожуп чоруур механизастаттынган колоннаның дөрт өг-бүлези чаа ажыглалга кирген ийи аал ишти чурттаар ийи бажынче кожуп кирген. Ооң-биле чаа хоорайның чуртталгага шөлү 398 дөрбелчин метр алгаан.

Ук бажыңнарны Леонид Черныхтың удурткан бызаңчылар бригадазы туткан. Бригадир аныяк-даа бол, ажыл-ишти эки организастааш, оларны айыткан хуусаазындан эрте шеверлекчилерге дужаар арганы хандырган. Бригаданың кежигүннеринден Г. Дроздов, С. Билинмаа, Д. Түлүш олар онза шылгарааннар. А ынчаарга бажыңның шеверлел ажылдарын Валентина Подкопаеваның бригадазы кылып чоруткан. Мында база-ла Цыбина, Рахманова, Елимбаева дээн ышкаш ишчи шолбаннар кайы хөй.

Үстүнде ажыглалга кирген бажыңнар чаа хоорайның ийи кудумчузун улам-на чараш кылдыр шиник киирген. Улуг-Хем районнуң күүсекчи комитединиң шиитпирин ёзугаар ол кудумчуларга «Тудуг» болгаш «Совет Тываның 30 чылы» деп аттарны тус-тузунда тывыскылаан. А «Северовостокэлектромонтажтың» Тывада участогунуң монтажниктери даштыкы электри четкизи шээр талазы-биле база хөй ажылдарны кылган. Ынчангаш чаа Шагаан-Арыгның кудумчулары ам улам-на байыр шинчи кире берген.

Б. УСТРОЕВ.

МЕТАЛЛУРГТАР ЧАРЫЖЫ

ДНЕПРОПЕТРОВСК ОБЛАСТЬ. Днепродзержинск биле Челябинск металлургтарының найыралдыы чаңчыл болу берген. Челябинскиниң металлургия заводу биле Днепрниң Дзержинский аттыг металлургия заводу — бо ийи улуг бүдүрүлге черлериниң цехтер, ээлчеглер, бригадалар коллективтери чаржып турар. Социалистиг хүлээлгелерни күүседип турарын хынаар, ажылдаарының чаа-чаа аргалары-биле таныжар дээш, коллективтериниң төлээлекчилери үргүлчү ужуражыр.

Челябинскиниң бөлүк металлургтары —Дзержинский аттыг заводтуң 8 дугаар мартен суугузунуң каң эзилдирикчизи Г. В. Медяниктиң бригадазы-биле чаржып турар. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры И. Н. Панфиловскийниң бригадазының кежигүннери чоокта чаа Украинага чораан. Хүлээлгелеринде пландан ажыр 1000 тонна каң эзилдирер деп бижип алганының орнунга 1304 тонна металл эзилдирген челябинск металлургтары мурнап турар. Баштайгы чартык чыл дургузунда чарыш түңнели ындыг болган. Г. В. Медяниктиң бригадазы чылда 650 тонна каң эзилдирер планныг тургаш, ол үениң дургузунда пландан ажыр 822 тонна каңны бүдүрген. Металлургтар үделге ёзулалының бүдүүзүнде найырал каңын эзилдирген. Аңаа Челябинскиниң каң эзилдирикчизи И. Н. Панфиловскийниң бирги дузалакчызы Евгений Ковригин киришкен.

ЧУРУКТА: украин металлургтарның аалчызын завод-биле таныштырып турары. Солагай таладан оң талаже: Дзержинский аттыг заводтуң 8 дугаар мартен суугузунуң каң эзилдирикчизи Григорий Медяник, каң эзилдирикчизиниң бирги дузалакчызы челябинчи Евгений Ковригин болгаш Днепр заводунуң 16 дугаар мартен суугузунуң каң эзилдирикчизи Владимир Синтько.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

ЧИЛИ ПАТРИОТТАРНЫҢ ТАЛАЗЫНДА

ДЕЛЕГЕЙ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНГА КЫЙГЫРЫГ

Чилиге улустуң хоойлу ёзугаар соңгуп алган Улусчу чаңгыс эп чөпшээн дүжүрген, фашистиг эргилдениң болган хүнден бээр бир чыл болган. Аңаа холбаштыр ВЦСПС медеглел үндүргеш, фашистиг хунтага удур Чилиниң ажылчы чоннарының болгаш улузунуң маадырлыг демисели-биле акы-дуңмалышкы изиг эп-сеткил каттыштырылгазын миллион-миллион совет ажылчыннарының өмүнээзинден база катап илергейлээн.

Чили шериг идегеттерниң кемниг херектер үүлгедирин, өлүрүүшкүннерни соксадырын, чуртка конституция ёзугаар болгаш демократтыг эрге-шөлээни, Чилиниң ажылчы чоннарының чаңгыс аай профэвлүнүң ажыл-чорудулгазын катап тургузарын, Чилиниң Компартиязының Чиңгине секретары, сенат кежигүнү Луис Корваланны, өске-даа депшилгелиг хөй-нити ажылдакчыларын, политиктиг бүгү хоругдатканнарны кара-бажыңнардан, хоругдал лагерьлеринден доп-дораан хостаарын медеглелде шиитпирлиг негээн.

ВЦСПС чили улустуң демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгазының кампаниязын улам делгереңгей калбартырынче бүгү чурттарның национал профтөптериниң болгаш профэвилелдериниң делегей организацияларын кыйгырган.

(СЭТА).

ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫ

Чилиге фашистиг эргилдени кылганының болгаш президент С. Альендени өлүрген хүннүң бүдүүзүнде—сентябрьның 11-де—делегейниң хөй-нитизи чили улустуң демиселин шиитпирлиг деткип турарын илергейлээннер. Бүгү чурттарның ажылчы чоннары чили акы-дуңмалышкылар-биле дем каттыштырылгазының бүгү-делегей хүнүн демдеглеп, фашистиг хунтаның кем-буруулуг үүлгедиглерин буруу шаап, ол чуртта өлүрүүшкүннерни, шаажылаашкыннарны соксадырын негеп турар.

САН-ХОСЕ. Коста-Риканың бүдүрүлгелеринде болгаш албан черлеринде чили улус-биле дем каттыштырылгазының массалыг митингилери болгулап турар.

Чурттуң ажылчы чоннары, студентилер Чилиге демократияны катап тургузарын, Луис Корваланны, политика талазы-биле өске-даа хоругдаттырганнарны хостаарын негеп турар. Элээн каш өөредилге черлериниң студентилери болгаш өөреникчилери эп-сеткил каттыштырылгазының митингилеринге хунтаның араатанзыг үүлгедиглерин шиитпирлиг буруу шапканнар.

ГАВАНА. Студентилерниң латин-америка дип организациязы (ОКЛАЕ) Чилиде фашизмге удур, чили улус-биле дем каттыштырылгазының делегей ужуражыышкынын деткииринче бодунуң бүгү кежигүннерин кыйгырган.

ОКЛАЕ-ниң тараткан кыйгырыында чили патриоттарны доп-дораан хостаарын негеп турар. Латин Америкага кажан-даа көстүп көрбээн эң-не дерзии диктатурадан чили улус түрегдеп турар дээрзин ол документиде демдеглээн. Чилиде 100 ажыг албадал лагерьлерни тургускан, оларда 30 муң ажыг кижини хоругдаан. Хамыктың мурнунда улусчу чаңгыс эптиң ажылдакчыларынга, оларның аразында —Луис Корваланга, Клодомо Альейдага болгаш өске-даа патриоттарга дерзии шериг хунтазы халдааннар.

Латин-америк студентилерниң өмүнээзинден бүгү чили патриоттарны хостаарын ОКЛАЕ негээн болгаш Чилиниң студентилери-биле, чону-биле бодунуң эп-сеткил каттыштырылгазын ол медеглээн.

БУЭНОС-АЙРЕС. Латин-Американың парламентарийлери чили патриоттарның талазында. Диптиң янзы-бүрү чурттарының парламентилериниң 150 төлээлекчизи Венесуэланың найысылалы Каракаска Чилиниң улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазының латин-америк чурттарының парламент конференциязын чыырын шиитпирлээн. Ук конференция ноябрьның ийиги чартында болур. Аргентинада Хамааты радикал эвилели дээр партиядан соңгуткан сенатор Иполито Солари Иригойем ол дугайын дыңнаткан.

ЛИССАБОН. Португал найысылалдың ажылчы чоннарының фашистиг хунтага удур чили улустуң демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгазының хөй муң кижи киржикчилиг митингизи аңаа болган. Организацияларның болгаш политиктиг партияларның удуртукчулары аңаа чүве чугаалаан, олар болза Чилиниң улузу-биле дем каттыштырылгазының неделязын чорудуп турарлар. Чилиниң удурланыышкын шимчээшкининиң төлээлекчилери база аңаа чүве чугаалааннар.

Ол митингиге Португалияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Алваро Куньялдың чоруткан чагаазын номчуп дыңнаткан, ында болза Чилиниң улузунга болгаш демократтыг күштеринге байырны чедирип, олар-биле португал коммунистерниң до-лузу-биле бир сеткилдиг болуп турарын илергейлээн.

БЕРЛИН. Чилиниң президентизи С. Альендениң кадайы Ортенсия Бусси де Альенде Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының чалааны ёзугаар ында чеде берген. Бодунуң уруу Исабель-биле кады ол болза фашистиг эргилде үезинде Чилиниң президентизиниң амытынын оскунганының чыл болганы-биле холбаштыр сентябрьның 11-де болган митингиге киришкен.

(СЭТА).

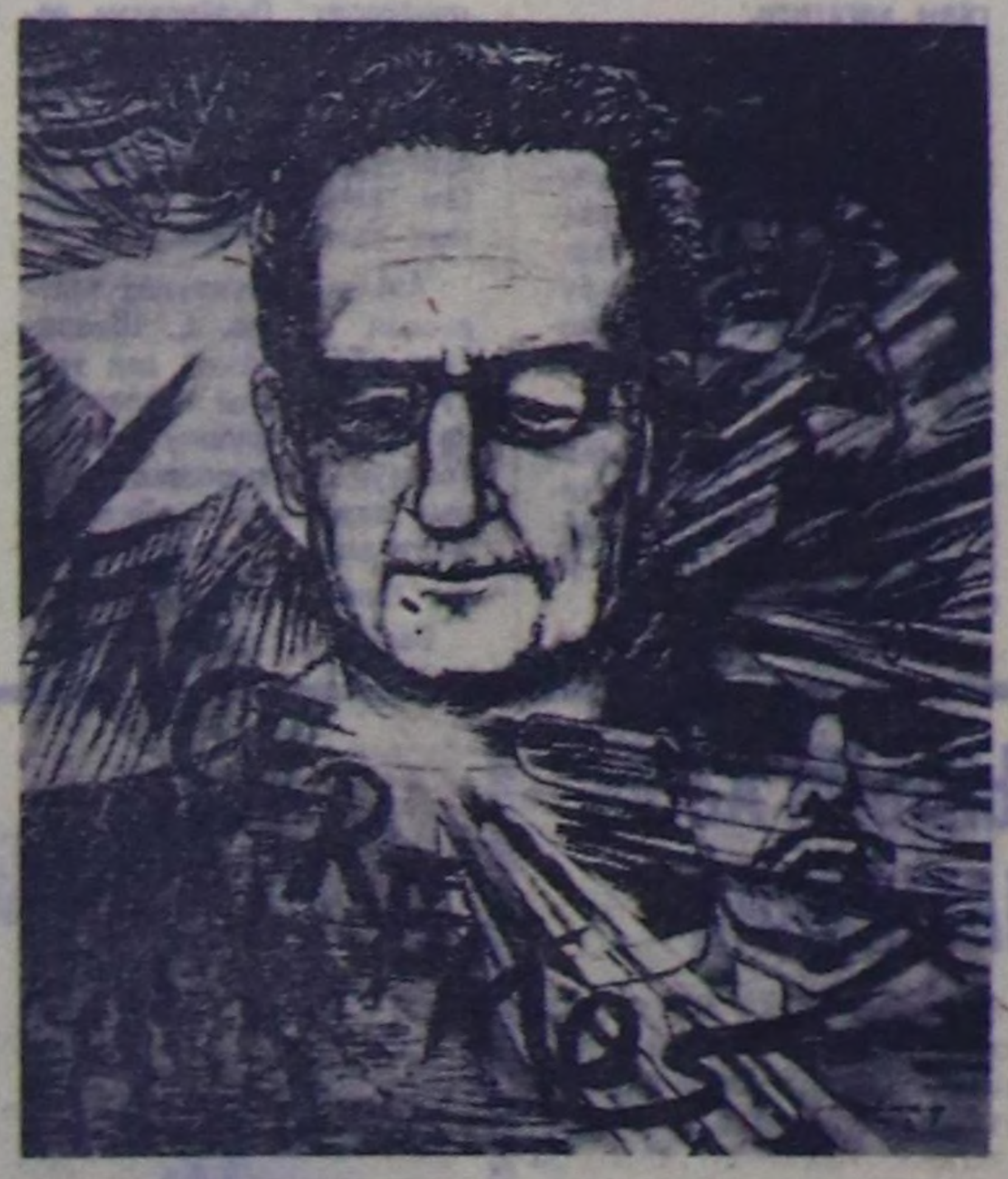

Чилиде фашистиг хунтаның ханныг үүлгедиглерин депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен буруу шаап, чили улустуң демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлеп турар. Бо чурукту сураглыг немец чурукчу Леа Грундиг «Д-р С. Альенде» деп ат-биле чураан, ону ГДР-ниң Дрезден скругунда чурулга уран чүүлүнүң 9-ку делгелгезинде делгээн.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

ШАЛЫПКЫН ТЕМПИЛЕР-БИЛЕ

ВАРШАВА. Польшаның электростанцияларының күжү дайын соолундеги баштайгы чылдарда турганындан сес катап улгаткан. Электроэнергетика хөгжүлдезиниң темпилери улусчу Польшага социалистиг тургузуушкун чылдарының дургузунда улуг депшилгениң тодаргай үлегер-чижээ бооп турар. Ам чурттуң электростанциялары 20 миллион киловатт күчүлүг. Келир беш чылда ол күчү-шыдалдың өзери 13 миллион киловатт болур, ынчаарга 1981—1985 чылдарда электростанцияларның күчүзү база 18 миллион киловатт улгадыр.

Тудугжулар болгаш энергетиктер планнарга чазалгаларын хүннүң-не киирип турар. Чижээ, энергетика объектилерин тудар даалгаларны олар октябрьда-ла күүседипкен. 1974 чылга онааштыр төлевилээн ажылдарның ниити хемчээлин бо чылдың баштайгы алды айының дургузунда 71 хуу күүсеткен.

СУГ БАЙЛАКТАРЫ—КИЖИГЕ

БУДАПЕШТ. Венгрияда чурттуң суг курлавырын улус ажыл-агыйының сорулгаларынга дүүштүр ажыглаарының программазын чедиишкинниг боттандырып турар.

Венгрияның найысылалында чаа-чаа гидродериглерни шалыпкын тудуп турар. Чижээ, ам хоорайның ортузунда Геллерт дагда ижер суг кадагалаар бассейнни тудуп турар. Аңаа 80 муң кубометр суг турар. Чепель ортулукка чаа-чаа гидродериглер тудар деп турар. Олар найысылалга хүнде 600 муң кубометр сугну берип турар апаар.

Чурттуң хөгжүп турар үлетпүрүнге негеттинер суг база хөй. Комплекстиг гидродериглерни тудуп тургаш, ооң улам улгадып турар хереглелдерин хандырып турар. Чижээ, Ленинваршта тудуп турар химия комбинадын суг-биле «ТИПСА-2» деп гидродериг хандырар болгаш 300 муң гектар шөлдүг нөдээ ажыл-агый черин суггат-биле хандырар арганы бээр. Күчүлүг ол деригниң баштайгы ээлчээн ажыглалга хүлээдип берген. Кылымал суг хөөлбектериниң саны Венгрияның соңгу кезээнде база көвүдеп турар. Ында чурумалдыг чараш черлерде суг кадагалаар ийи улуг девискээрни тудуп тургускан. Олар Мишкольцтуң болгаш Оздунуң улуг үлетпүр объектилерин суг-биле хандырарын экижидер.

(СЭТА).

КОМПАРТИЯНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ЛИССАБОН. (СЭТА). Португалияның Коммунистиг партиязының ТК-ның политиктиг комиссиязы Мозамбикте болуушкуннарга хамаарыштыр медеглел кылган. Мозамбикте дайынның доозулганын база Африканың бо курунезиниң хамаарышпас чоруун 1975 чылдың июнь 25-те чарлаар дээнинге ПКП байыр чедирип тур деп, ук медеглелде чугаалап турар. Португалияның чазаанын болгаш Мозамбиктиң хостаарының фронтузунуң (ФРЕЛИМО) аразында ат салган дугуржулганы деткип турарын медеглелде айыткан.

Чурттуң иштинде болгаш даштында эң реаксылыг бөлүктерниң күткүүшкүнү болгаш деткимчези-биле фашистерниң болгаш колониалистерниң Лоренс-Маркиште удургу чөнгээлиг үймээни Салазарның болгаш Каэтанунуң колониалдыг политиказын уламчылаары-биле сөөк-язы ылгаар чазакты тургузаар дээн база Замбияның найысылалынга ат салган дугуржулганы амыдыралга боттандырарынга шаптыктаар дээн, апрель 25-те дүжүрткен өзу-чуруманың талалакчыларының оралдажыышкыны-дыр деп, Компартия медеглээн.

Лоренц-Маркиште амгы болуушкун болза чүгле деколонизацияны боттандырарынга эвес, харын Португалияның бодунга демократтыг чорудушкунунга айыылды тургузуп турар деп, медеглелде айыткан.

Ындыг таварылгада реакцияны чылча шаварынга улусчу массаларны мобилизастаары, демократтыг бүгү күштерниң чаңгыс эвии, улусчу болгаш демократтыг шимчээшкинниң «чепсектиг күштер шимчээшкини-биле» эвилелин быжыглаары чугула деп португал коммунистер санап турар.

С. Машелдиң парлалга конференциязы

ДАР-эс-САЛАМ. (СЭТА). Мозамбикти хостаар фронтузуң (ФРЕЛИМО) даргазы Самора Машел португал төлээлекчилер-биле Лусакага чугаалажышкыннар кылганының соонда ээп келген. Мозамбиктиң түр чазааның составын бо неделяда чарлаар деп турарын парлалга конференциязынга медеглээн. Чазакка албан-дужаалдарның үштүң ийи кезиин, оон иштинде — премьер-министрниң албан-дужаалын ФРЕЛИМО-нуң төлээлекчилери алыр дээрзин ол дыңнаткан.

Самора Машел чугаалажышкыннарның түңнелинге сеткил ханганын чугаалаан болгаш Мозамбиктиң хамаарышпас чоруун 1975 чылдың июнь 25-те чарлаар база ФРЕЛИМО-нуң болгаш Португалияның чепсектиг күштериниң аразында аткылажышкыннарны соксадыр дугайында ам Мозамбиктиң девискээринде күштүг болуп эгелээн дугуржулгаларны Лусакага чарганының ужур-дузазын ол демдеглээн.

Лусака дугуржулгаларын боттандырарынга болгаш чуртта эгелээн деколонизация чорудушкунун күүседиринге шаптыктаары-биле ак кештиг экстремистерниң үндүргени реаксылыг үймээнин ФРЕЛИМО-нуң даргазы шыңгыы-биле буруу шапкан. Мозамбиктиң кол хоорайы Лоренс-Маркиште үймээнни улавас базып каар дээрзинге бүзүрелин ол илергейлээн. Бо сорулганы күүседири-биле ФРЕЛИМО-нуң удуртулгазы президент, премьер-министр болгаш Португалияның чепсектиг күштериниң кол штавының начальниги-биле доктаамал харылзааны тудуп турар деп, Самора Машел дыңнаткан.

СОРУЛГА КҮҮСЕТТИНЕР

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корреспондентизи В. Вашедчонконуң дамчыдып турары болза: «Союз»—«Аполлон» корабльдерниң программазын ёзугаар кады ужудуушкунга белеткенип турар совет космонавтыларның экипажы АКШ-та чеде берген. Оларны совет космонавтыларны белеткээриниң удуртукчузу, ужар чүүлдүң генерал-майору, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. А. Шаталов удуртуп чоруур.

Бистиң мында келген сорулгавыс—экипажтарның кады шенелде-белеткелдерин чорудары, экипажтарның бир корабльден өске корабльче шилчиирин хандырып турар шенелделерни «Аполлон» корабльге чорудары болур деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага В. А. Шаталов чугаалаан.

Бо чылдың чайынында бөлүк америк астронавтар бистиң Звездный хоорайга чорааш совет космонавтар-биле кады «Союз» корабльче шилчип кирериниң, «Союз» корабльге кады ажылдаарының хөделиишкиннерин шенеп, ажылдап кылып турганнар. Ам Хьюстонга ол-ла шенелделерни космонавтар «Аполлонга» кылырлар.

Ужудуушкунга бүгү белеткелди шыңгыы график ёзугаар чорудар дээрзин В. А. Шаталов демдеглээн. Мырыңай чаа Хьюстонга ужуражыышкыннар тенду, ажылчын бөлүктерниң Москвада ужуражыышкыннары үргүлчүлеп турар, олар тудуштурулга белдириниң Хьюстонга чоруткан шенелделериниң түңнелдерин кылып турарлар. Олар эки эрткилээн.

Ындыг шенелделерни кылырынга талаларның кайызы-даа кончуг харыысалгалыг кирген дээрзин Звездный хоорайга кады чоруткан шенелделер көргүскен деп, В. А. Шаталов айыткан. Звездный хоорайга тывылган дуржулганы Хьюстонга болур шенелделерге ажыглаан турар.

Бистиң мурнувуста ам-даа улуг ажылдар бар, ужудуушкунга чедир хуусаа ам аажок эвээш арткан, ынчангаш экипажтар-даа, техниканы белеткеп турар бүгү кижилер-даа сорулганы күүседирлер дээрзинге бүзүрээр мен деп, В. А. Шаталов демдеглээн.

Совет космонавтарның болгаш америк астронавтарның аразында эки, ажыл-ишчи шынарлыг харылзаа тургустунган, холбаа найыралдыг дээрзин В. А. Шаталов демдеглээн. Олар чүгле кады шенелделер кылып, кады ажылдап, техниканы кады өөренип турар эвес, харын база ындыг холбааларның үезинде бажыңнарынга баржып, кады дыштанып чоруп турганнар. Ол болза бот-боттарын билчип алырынга, чоокшулажырынга, база ол чокка шиитпирлээри берге болур он-он, чүс-чүс айтырыгларны шиитпирлээринге дузалап турар.

Совет космонавтарның болгаш америк астронавтарның аразында харылзааларны чиигедип турар чүве болза оларның «дыл моондааны» тиилеп алганы болур. Олар тус-тузунда орус-даа, англи-даа дылга чугаалажып болурлар, хелемечини олар хереглевестер.

Совет Эвилелиниң болгаш Каттышкан Штаттарның космосту шиңгээдип алырынга кады ажылдажылгазы, «Союз» болгаш «Аполлон» корабльдерниң кады ужудар деп турары делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынга болгаш совет-америк харылзааларны хөгжүдеринге улуг салыышкын болур деп, В. А. Шаталов демдеглээн...

Кады ужудуушкунга белеткел болгаш өөредилге-шенелделер эки чоруп турар деп, космоска совет-америк кады ужудуушкунга «Аполлон» корабльдиң командири генерал Т. Стаффорд СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. 1975 чылдың июльда бистиң ийи чуртувус кады кончуг солун ужудуушкунну кылыр деп ол чугаалаан. «Союз»—«Аполлоннуң» программазы ийи чурттуң аразында харылзааларны хөгжүдеринге кончуг чугула ужур-дузалыг. Кады ужудуушкуннуң чугула базым болуру чигзиниг чок, ол болза Совет Эвилели болгаш Каттышкан Штаттар ындыг нарын программа талазы-биле кады ажылдап болурлар, оларның шиитпирлей албазы ындыг айтырыг чок дээрзин бүгү делегейге көргүзер.

Израиль чөңгээлер

ДАМАСК. (СЭТА). Израиль дайынзырактар араб чурттар-биле аткылажыышкынны соксадыр талазы-биле «буферлиг зона» дээр шугумнуң чоогунга дүшкүүрлүг чөңгээлерни уламчылап турар. Ол шугумну араб чурттар шерии-биле израиль шериглерни чарар дугайында дугуржулгага дүүштүр тургускан турган. Сирияның эжелеттирген девискээри болур Голан бедиктеринде шериг өөредилгелерин израиль чорудуп турарын аңаа келген медээлерде айтып турар. Ол дайынзырак хемчеглерде 1973 чылдың октябрь дайынының үезинде сирий-израиль фронтуга чаалажып турган чадаг шериг болгаш танк кезектери киржип турар. Бо хемчеглер «октябрь дайынының соонда эң улуг» болуп турар деп, израиль командылалдың тускай дыңналдызында айыткан. Ооң кол сорулгазы—«даглыг районнарда кижи эртери берге черлерни» ажып эртеринге шериглерни белеткээри болур деп, израиль радио дыңнаткан.

Тель-Авивтиң чөңгээлиг ол хемчеглери Израильдиң агрессчи белеткели-дир, ындыг янзылыг улуг хемчээлдиг чөңгээлерни израиль Синайга база эрттирген деп, ук черниң тайылбырлакчылары бижип турар. Израильдиң премьер-министри И. Рабин АКШ-че аян-чорук кылып турда, ук чөңгээлер эгелээн деп, Сана агентилели дыңнаткан.

«НИИТИ РЫНОКТУҢ» ТАВАРЖЫ БЕРГЕН БЕРГЕЛЕРИ

Францияның президентизи В. Жискар д'Эстэнниң болгаш ГФР-ниң канцлери Г. Шмидтиң аразынга чаа ээлчег чок ужуражыышкын Парижке болган. Аңаа-ла француз-барыын-герман политиктиг сүмележилгелер чуруму-биле оларның Бонига чугаалажып турганындан бээр чүгле ийи ай эрткен. «Экономиктиг стабилизацияның» болгаш «инфляцияга удур демиселдиң» сорулгаларынга күженишкиннерни демнештирер бодалдың ынчан Жискар д'Эстэн биле Шмидт илергейлээн.

Ынчалза-даа эрткеп үеде ол алырда байдал [illegible] луп турар Европаның экономиктиг ниитилежилгезиниң ханы кризизи улам тода хоочураан будуштуг болуп бар чыдар. Барыын Европаның тос күрүнелериниң ол бөлүглежиишкининде экономиктиг, валюта-саң болгаш социал бергелер улам чидигленип орар.

Инфляция улам коргунчуг хемчээлдерлиг болуп кел чыдар. Чүгле сөөлгү чылда безин Францияга өртектер 15,5 хуу немей өскен. Ол болуушкунга шоолуг алыспаан кылдыр саттынып турар Барыын Германияда инфляцияның немей [illegible] күш-биле чедип ап турар кандыг-даа немелдери өртектерниң аажок аартаашкынынга дескежир шинек чокталган.

Европаның экономиктиг ниитилежилге кежигүннери — барык бүгү күрүнелерде төлевир балансыларының карыш-каа үргүлчүлеп, ажыл чокталыышкын дыка өзүп турар. Барыын Европаның хөй-хөй чурттарында сөөлгү неделяларда тараачыннарның массалыг чыскаалдары калбарып, Европаның экономиктиг ниитилежилгезиниң шугуму-биле чорудуп турар аграр политиказының түңнелинде боттарының [illegible]

Жискар д'Эстэнниң болгаш Г. Шмидтиң аразында чугаалажыышкыннар чогум-на харын мындыг бергедээшкинниг үеде болган. Ужуражыышкын соонда оон түңнелдериниң дугайында кандыг-даа дыңнадыглар болбаан-даа болза, хүн чурумунуң кол айтырыы «Ниити рынокта» экономиктиг бергедээшкиннер болган деп бодалды француз болгаш барыын-герман парлалга чугаалай берген. Ийи чурттуң күрүне удуртукчулары Париж ужуражыышкынының саналоналдарны дагын солчурунга болгаш бергедээн байдалды [illegible] зиниң буурай бээрин ара доктаадыр сорулгалыг хемчеглерни демнештирерин ажыглаан деп, хайгааракчылар санап турар. Ындыг оралдажыышкыннарны Бонн биле Париж каш удаа кылып келген. Ынчалза-даа ол оралдажыышкыннар күзенчиг түңнелдерни амдыызында бербээн. Ынчангаш солуннарның хөй нуруузу бо даа удаада чаа ужуражыышкындан байдалды экижидипкилер чүвени манавайн турар болгаш «Ниити рыноктуң» келир үезин кеди чок кылдыр көрүп турар.

Онза чидиг саң-экономиктиг кризиске таварып берген Италияга 2 миллиард доллар түңнүг чээлини француз-барыын-герман ужуражыышкынының биче мурнуу чарында ГФР-ниң чазааның тыпсы каапканы база үстүнде чүүлге барымдаа болур.

Парлалга медээлерин ёзугаар алырга, «политика талазы-биле улам сырый кады ажылдажыр» дээн Европаның экономиктиг ниитилежилгезиниң кежигүннери чурттарның чөвүлел хуралын бедик деңнелге бо чылдың төнчүзүнде эрттирер дугайында француз саналды база Жискар д'Эстэн биле Шмидт чугаалашкан болуп турар.

Ю. БОРИСОВ.

(СЭТА).

АНЫЯК КӨРҮКЧҮЛЕР ТЕАТРЫ 10 ХАРЛААН

1964 чылдан эгелээш, Кызылга аныяк көрүкчүлерниң уусчу театры ажылдап эгелээн. Москваның культура институдунуң доозукчузу Сергей Байыр хоорай школаларының өөреникчилеринден ынчан баштайгы бөлүктү чыггаш, С. Михалковтуң «Билииргек койгун» деп шиизин тургускан.

Баштайгы шии хоорайның болгаш республиканың культура амыдыралынга чугула болуушкун болган. Ону хоорайның, Каа-Хем, Чөөн, Кара-Хаак суурларының өөреникчилеринге көргүскүлээн. Ооң соонда школачыларның ынакшы дыштанылгазының хүннеринде республика радиозунга база дамчытан.

1965 чылда АКТ-ге чаа режиссёр—база-ла Москваның культура институдунуң доозукчузу Зоя Саая ажылдап эгелээн. Театрның артистериниң саны өзүп, уран чүүлге сонуургалы улгатнан.

Аныяк режиссёрнуң баштайгы ажылы — С. Михалковтуң «Сомбреро» деп шиизи болган. Ол шии аныяк коллективтиң ооң соңгаарты хуу-салымын тодараткан. Ону хоорайның бүгү культура бажыңнарынга, школаларынга көргүскен.

Театрның репертуарында амгы үениң драматургтарының шиилери-биле черлештир классиктиг чогаалдар база бар.

А. Афиногеновтуң «Машенька» деп солун шиизин АКТ сценага тургускан. Аңаа Машеньканың ролюн ынчан башкы училищезиниң сургуулу К. Дерябина (ам № 7 ясли-садтың кижизидикчизи), а профессор Окаёмовтуң ролюн — АКТ-ниң баштайгы артистериниң бирээзи, уран чүүл училищезиниң сургуулу И. Бершанских (ам хөгжүм-шии театрының артизи) ойнаан.

Аныяк көрүкчүлер театрының чижээ, Е. Шварцтың «Хар кадын» деп тоолун тургусканы коллективке улуг өөрүшкү болган. Тоолдуң маадырлары, оларның аажы-чаңы ойнакчыларга-даа, көрүкчүлерге-даа дыка таарышкан.

Бодунуң туруп келген чылдарында АКТ чээрби хире шиини тургузуп, барык чээрби муң көрүкчүлерге бараан болган. Аныяк артистер чүгле Кызыл хоорайның эвес, харын Таңды районнуң, Чөөнүң школачыларынга боттарының шиилерин база сонуургаткылаан.

Ынчангаш Кызылдың аныяк көрүкчүлер театры солун болгаш ажыктыг ажылдарны кылып, көрүкчүлерниң сонуургалын чаалап алган. Ооң дыка хөй артистери боттарының уран чүүлге сонуургалын бүгү назынында кошкатпайн, ажылдаан черлеринге бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнеринге идепкейлиг киржир дээрзи чигзиниг чок. А чамдыктары театр уран чүүлүнге шуут хандыкшааш, артистиң тускай мергежилин боттарынга шилип алгылаан. Чижээ, С. Борзенко Красноярскиниң уран чүүл училищезиниң актёр салбырын дооскаш, ам Якутск хоорайда ажылдап, а В. Шабалин Новосибирскиниң театр училищезинде өөренип турар.

Театрның артистери улус ажыл-агыйының кандыг-даа адырынга, кайда-даа ажылдаза, улуг уран чүүлге оларны хандыткан черни — Кызылдың аныяк көрүкчүлер театрын, ооң режиссёрларын чаагай сеткил-биле сактыры чугаажок.

А. САЛЧАК,
Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң улуг инспектору.

КАМЧАТКАНЫҢ ВУЛКАННАРЫ

Камчатканың от-биле тынып турар дагларын эртемденнер улуг сонуургап турар. Вулканныг черлер руда-биле аажок байлак дээрзин сөөлгү чылдардагы шинчилелдер көргүскен. Амгы үеде Камчатканың вулканнарын тускай эртемниглер доктаамал хайгаарап турар, оларның холунда амгы үениң болбаазын техниказы болгаш ужар чүүлү бар. Чурукта—«МИ-8» вертолёттуң ам-даа хөделип турар Карымский вулканга вулкан шинчилекчилерин бөлүүн чедире бергени.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ПАРЛАЛГА ЧАГЫДЫЛГАЗЫ— ЧУГУЛА КАМПАНИЯ

„Кедээ суурларда харылзаа салбырларының ажылдакчыларының, оларның идепкейлиг дузалакчылары парлалганың хөй-ниити тарадыкчыларының шалыпчы, тодаргай ажылы парлалга чагыдылгазының үезинде чугула рольду ойнаар. Бо чылын Улуг-Хем районга 16 муң ажыг солуннар, журналдар тараттынган, муң кижиге онаажыр 630 экземпляр четкен. Ынчаарга 1975 чылдың парлалга чагыдылгазын амгы турганындан ыракта көвүдедир сорулга салдынган.

Парлалга чагыдылгазын чыл бүрүде-ле «ҮТКА 25 чылы» совхозта, «Х Улуг хурал» колхозта партия организациялары (партком секретарьлары эштер Н. Кылын-оол, У. Таспаанчык). Терлиг-Хаяның мөңгүн-суу бүдүрүлгезиниң төвүнде харылзаа салбыры (эргелекчизи эш Т. Якимова) ажылчы чоннуң ортузунга эки организастап, масса-политиктиг ажылды эвижидип, көскү агитацияның хевирлерин ажыглап турар. Моон уж-урунда чагыдылгаларның алды ай хуусаада бижиттингенин эвээш, чыл хуусаалыг хөй болуп турар, ынчангаш чылдың ийиги чартыында катап тургустунар солуннар, журналдар бижидерин барык-ла чорутпайн, харын немей бижидилгелерни организастап келгеннер.

Парлалга чагыдылгазын организастыг бедик деңнелге эттирери-биле партия организацияларының талазындан парлалганың хөй-ниити тарадыкчыларынга боттуг дузаны база чедирген. Партия райкому районнуң парлалга тарадыкчыларының, харылзаа салбырларының ажылдакчыларының хуралын августуң баштайгы чартыында эртирген. Райкомнуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи эш Б. Маады чагыдылганың эрткен чылгы түңнелдери база сорулгалар дугайында илеткелди аңаа кылган. Ындыг хуралдарны колхоз, совхозтарда партномнар эрттиргилээн. Районда амгы үеде парлалганың хөй-ниити тарадыкчылары чүс ажыг кижи бо чугула кампанияда хаара туттунган. Оларның арызында почтачылар база бар. Арыг-Үзүүнүң почтачызы Марта Уйнук, Баян-Колда почтачы Доңгак Серенги, хөй-ниити тарадыкчы Б. Багыт-оол, районнуң кижи эмнелгезинде С. Минакова, Шагаан-Арыгның № 1, 2 школаларында Е. Ленкова, Т. Тартан-оол, автоажыл-агый бүдүрүлгезинде Л. Носкова болгаш өскелерлаа чоннуң бедик хүндүткелин чаалап алган, чагыдылгага чыл бүрүде идепкейлиг киржип келгеннер.

Бо чылдың чагыдылгазын «Улуг-Хая», «Найырал», Жданов аттыг, «Күш-ажылдың хостуу» совхозтарның партномнары кошкак чорудкан. Аңаа хамааржыр Көк-Чыраа, Арыг-Бажы, Хайыракан, Чаа-Хөл, Ак-Тал, Булуң-Терек салбырларында харылзаа салбырлары 1974 чылдың парлалга тарадылгазын багай чорудкан болгаш бирги чартык чылда хуусаазы төнген солуннар, журналдарның хөйү катап тургустунмайн барган. Ону болдурбас дээш 1975 чылдың чагыдылгаларының амгы үезинде тодаргай ажылдарны чорудар апаар.

Парлалга чагыдылгазында база бир четпес чүүл бар. Ыраккы малчыннарның чагыткан солуннарының, журналдарының озалдап, хары үгда хүрүглүг чедип турары. Маңаа Эйлиг-Хемниң, Хөлчүктүң малчыннарын хамаарыштырып болур. Ылаңгыя Эйлиг-Хемниң почтачызы паром чогундан, хемниң улгадып үерлээр үезинде район төвүнден почтаны ап шыдавайн баар чүүлдер бар. Мону амыдыралчы байдал-биле шиитпирлеп болур арга бар турда-ла, олче районнуң харылзаа салбыры, «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң дирекциязы чогуур кичээнгей салбайн келген.

Д. АРАКЧАА.

30-летию Советской Тувы—наш трудовой подарок!

Каа-Хем районнуң Дерзиг хемде чаа көвүрүг ажыглалга кирген, чурукта — ол көвүрүг.

В. САВИНЫХТЫҢ фотозу.

Ындыгларны кыңчыктырбас

Милиция, суд черлеринге хамаатылар янзы-бүрү айтырыглыг бо-ла келир. Оларның чамдыктары чугула амыдыралчы айтырыгларны шиитпирлээри-биле оларга келир. Азы хоойлу-дүрүмнерге хамаарыштыр арга-сүмелерни айтырып алырлар.

Маңаа үшкү дугаарында келирлер база бар. Ындыглар судче боттары чедип келбес. Колдуунда-ла албадал-биле кирерлер.

Мында бо удаада албадаашкын-биле келгеннерниң саны тос четкен. Олар назы-хар талазы-биле шупту аңгы-аңгы болду. Улгады бергеннер-даа, ажылчыннар-даа, харын өөреникчилер безин бар. Шупту Кызыл чурттуглар. Бирээзи кайда-даа ажыл чок.

Кызылдың парыгында ногаан театрга демги улусту судтап эгелээн. Улус судьязы эш Кураев оларны чоңга таныштырды. Мында Николаев дээрзи Красноярскиден Кызылда сургакчылап келген. Араганы медередир ол ижип алгаш, ужурашкан кижилерни бак сөглеп, харын-даа эттээрин оралдашкан. Ынчаар хулиганнаарынга чедир чүге медередир «куттунуп» алганын ол чугаалап шыдаваан. Деразында Вячеслав Тажы-Норбу. Кайда-даа ажылдавайн турар. Бо маңгысталчак амыдыралдыг кижи ам 26 харлыг. Биче хулиган херээ дээш шииттирип чораан. Эш Норбу үргүлчү арагалап, кожаларынга амырдыш бербейн келген. Сөөлгү үеде бодунуң төрээн иезин бак сөглеп, эттээр апарган. Бо бүгү үүлгедиглери-биле ол катап суд мурнунда турары бо.

Биче хулиганнаашкын кылыр чорук хенертен тывылбас. Школага чурум үреп, багай өөренип, сула салдынарындан эгелээр. Шак ындыг школа назылыглар кино азы телевизор көрбес. Көзер дээн черлениг оюннар ойнап эгелээр. Арага ижерин оралдажыксаар. Ээзирип алгаш, кудумчуже үнүп, хоорай кезип, танцылаар черже баар. Чурум үрээшкиннерин ындыг байдалдыг эгелээн бир үениң оолдарын тургузуп келдилер. Шуптузу чаңгыс чылда төрүттүнген, 16 харлыг оолдар. Вячеслав Март биле Александр Спиридонов Кызылдың № 7 школазының өөреникчилери. Александр Белокрылов бир дугаар автобүдүрүлгениң слесары турган. Ол Балгазынның профтехучилищезинге өөренир дээш кирип алган. Коммунал-ажыл-агый министерствозунуң автобүдүрүлгезиниң моторизи Николай Хопырев, алгы заводунуң ажылчыны Аркадий Оидар кады арагалааш, Мугур остановказынга боттары аразында содаалажып, чогушкан турда, милиция ажылдакчылары тудуп алган. Оларның холдарында баг курлар, ужунда демир баглаан кымчылар, өске-даа чепсектер бар болган. Бо алдаанывыс хулиганнар үүлгеткен херектериниң аайы-биле, аңгы-аңгы шииткелдерни, торгаалдарны алганнар. 15 хонуктуң торгаалын берген хулиганнарга эвээш шииткел онаагаланың судка келген чоң демдеглеп, бо черлениг дүржок кижилерни, арагачыларны шыңгыызы-биле шиидерин негеп турган. 26 кварталдың чурттакчызы Клавдия Печаткина болза ажылчын эш Ахотов ажылдааш кел чыдырда, хулиганнар ону 30 көпеек бербээни дээш, медерелин чидир эттеп каанын чугаалаан. Ол ам эмчиде чыдып турар. Печаткина хулиганнарга, арагачыларга удур демиселди күштелдирерин кызылчыларны кыйгырып турду. Ооң саналы шын. Кем-херектер үүлгедикчилеринге орук ажытпас, оларны кыңчыктырбас ужурлуг бис.

М. МАКАРОВА.

ЧОГААДЫКЧЫ ЁЗУ-БИЛЕ

Аныяк салгаалды эртем-билигге өөредир, коммунистиг ёзуга кижизидер херекке Мөңгүн-Тайга районнуң башкылар коллективтери улуг-хуузун киирип келген. Районда ийи школа ажылдап турар. Эрткен өөредилге чылында школа назылыг уругларны школаже хаара тударының планы күүсеттинген. Өөредилге-кижизидилгелиг ажылда чедиишкиннер база бар. М. Ховалыг, В. Некрасова, К. Комбу, В. Услун-оол, Н. Фаращук ышкаш мурнакчы башкыларның ажылы өскелерге үлегерчижек болган. 4—5 демдектиглерниң саны өзүп турар.

Кичээлдерни бедик деңнелге эрттирери чугула айтырыгларның бирээзи. Башкы кижи эртемни эки билир, педагогика айтырыгларын ханы сайгарып шыдаар болур, ол ышкаш билигни өөреникчи бүрүзүнге чедирериниң методиказын эки билиринден, тодаргайлаарга, кичээл бүрүзү бүгү талазы-биле сорулгазын долу чедип алганындан уругларның билии хамааржыр болгай. Д. Сюрюн, А. Кара-Сал, О. Демчик, М. Хомушку, О. Салчак дээш, өске-даа дуржулгалыг башкыларның кичээлдери бүгү талазы-биле бедик деңнелдиг эртип турар.

Школаларның материалдыг баазазы экижип турар. Школаларның капитал болгаш агар септелгезин чыл бүрү-ле эки чорудуп келген.

Класстан дашкаар кижизидилге ажылынга ада-иелерниң база хөй-ниитиниң киржилгезин көскү. Школага темалыг кежээлер, лекция, беседа бедик деңнелге эртип келген, туристиг походтарны, экскурсияларны өөреникчилерниң харназының аайы-биле чорудуп турар. Мугур-Аксы ортумак школазында ада-иелерге университет эрткен өөредилге чылында ажыттынган. Ооң кичээлдеринге 60 ажыг ада-иедоктаамал киржип, кижизидилге темазынга янзы-бүрү лекцияларны дыңнаан. Университет чаа өөредилге чылында ажылын уламчылаар.

Районда башкы кадрлар чоң ортузунга хөй-ниити ажылдарынга идепкейлиг киржип турарын айтып болур. 12 башкы политшколаларда пропагандистеп ажылдаан, 50 башкы доктаамал агитатор болган. Башкылар ажыл-агыйларга шефтээшкиннерге, ногаанчыдылгага, чоңга оюн-концерт көргүзүлгезинге идепкейлиг киржип турарын айтып болур.

Өөреникчилерниң билииниң деңнели ам-даа чавыс боор артпышаан. Бүгү-ниити өөредилгезиниң Хоойлузун боттандырып турарында улуг четпестер бар. 1965 чылда бирги класска кирген 83 өөреникчиден 1973 чылда чүгле 66 кижи сески классты дооскан. 1971 чылда 8-ки класска өөренип турган 73 өөреникчиниң 56-зы онгу классты дооскан. Моон алгаш көөрге, өөредилгениң ара каар таварылгалар районнуң школаларында хөй.

Өөредилгениң чедишкининг болуру башкының чогаадыкчы ажылындан улуу-биле хамааржыр. Кичээлдерге көргүзүг материалдарын, техниктиг херекселдерни калбаа-биле ажыглаары кончуг чугула.

О. МАСПЫЙ-ООЛ.

ТИИЛЕЛГЕ-БИЛЕ ЭГЕЛЭЭН

МОСКВА. (СЭТА). «Известия» солунунуң шаңналы дээш ээлчеглиг ойнаашкынга делегей чемпионнары—ССРЭ-ниң шиилиндек хоккеистери Лужникиге Финляндияның командазын 8:1 санга удуп, тиилелге-биле эгелээн.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ 12-ДЕ

МОСКВАДАН

13.30—Дамчыдылгалар программазы. 13.35—Өңнүг телекөргүзүг. **«Орленок»** телестудияның аныяк корреспондентилериниң Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы О. Г. Макаров-биле ужуражылгазы. 14.35—Медээлер. 14.45—Өңнүг телекөргүзүг. **«Молдавияның ырлары болгаш танцылары»**. 15.05—Өңнүг телекөргүзүг. Телекөрүкчүлериниң айтырыгларынга ССРЭ-ниң ЭЛ-ның корреспондент-кежигүнү В. Г. Афанасьев харыылап тур. 15.35—**«Томуйлаашкын»**. Хой серпалыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 16.45—**«Силерниң саналыңар»**. Концерт. 17.15 — Чогаалчы С. Антоновтуң чогаадылга ажылы. 18.00 —**«Үе»**. Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

18.30—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.40—Өңнүг телекөргүзүг. ССРЭ-ге Болгар Улус Республиканың культура хүннериниң хагдынарынга. Концерт. 20.15—Өңнүг телекөргүзүг. Хензиглерниң театры. **«Оюн-баштак-биле»**. 21.00— Өңнүг телекөргүзүг. **«Уран гимнастиканың мастерлери»**.

КЫЗЫЛДАН

21.50—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

22.00—Өңнүг телекөргүзүг. Улусчу музыканың концерти. 22.40— **«Бо кайгамчык чүүлдү утпаан силер бе?»** деп документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 23.00—23.30—**«Үе»**. Информастыг программа.

ДРУЖИННИК—АЛБАНЫНДА

Соболев кудумчуга чайчок аргышкан чоң аразынга көстү хонуп келген.

— Экии, Никола! Таныvaйндыр силер бе?

Соболев холун сунгаш, хүлүмзүрээн оолче көрүп тура, дораан таныпкаан: «Валет» ышкажыл! Па, шынап-ла олдур ийин мон!

— Таныvас боор бе? Кандыг чурттап бор сен, чугаалам, Эдик?

Чолаачылап ажылдай бердим, өг-бүлем хамык байдалы шупту эки. Эрткен барган үем—кажан-даа эглип келбес деп, аныяк оол дыңнаткан.

Бир чылын холзенчиг чай эрткени Николайның сагыжынга катап ааре хонуп келген.

Ленинградтың гостиницаларының бирээзиниң чаңынга хүннүң-не бир оол кээп турар апарган. Дружинниктер ону оваара тыртып каан. Хоорайның шалыпкын ажылдаар комсомолчу отрядының командири Николай Соболев оол-биле таныжар дээн берген.

Баштай чугаа-даа шуудаваан. «Валет» улуурган болгаш шорулгактыг чугаалаар болган. Ынчанмыже ооң соңгаар бодунуң дугайын чугаалап берген. Чолаачылар сургуулунга өөренип турган, аарып чыткан соонда кичээлдээр дээш чедип келирге, ону үндүрүпкен болган. Үндүрүпкениниң чөптүг эвезиниң хомуданчыы-даа хөлчок. Берге байдалга таваржы берген. Кадайы уруг-биле кады бир өрээл ачылап алгаш чурттап турган. Ооң хөлезиниң төлээр акшазы, чоокку үеде акша ажылдап апкы дег аргазы-даа чок. Ынчангаш гостиницадан олча хайдынар дээш үнүпкен. Эдуард чугаазын дооскаш дилээн:

— Кадайымга-ла чугаалавайн көрүңер. Чүнү-даа билбээн кижи эвес-пе.

Николай чугаалавазын аазаан. Ол уруг-биле таныжып чугаалажырга, Эдуардтың мегелевээни-ле шын болган. Бергедеп келген үезинде ондактыг орукче тайып киргеш, ол оол баштайгы базымнарын-на кылып турар деп чүвени Николай билген.

Оон соонда чүүл-бүрү албан черлери-биле телефоннажып чугаалашкан, кижилер-биле ужуражыпкылаан, олар-биле маргыжып-даа турган. Эдуардты чолаачылар курузунга катап киирип, мораль талазы-биле деткип, чоннуң чоок оруунга киирип апкан...

Дружинниктер-биле чүүл-бүрү аажы-чаңныг, салым-чолдуг кижилер аралажып, «харылзаа тудуп» келген. Николай олар-биле шыжыгып, шыңгыы чугаалажып көрбээн, чымчак, кээргээчел сеткилдиг, ынчангаш черле тоомча чок чорбаан. Доң баарлыглардан ческинер, төлепчок болгаш кара сагыштыг аажы-чаңга эптеш чок сеткилдиниң аайы-биле дружинага кирип алган. Чап-чаа ажылдап чорда-ла, анчыг бир таварылга болган.

Бир катап метрога олуруп алгаш чораан. Пассажирлер сыңмарлашкан вагонга ээрик эр кижи могаттынып дүржоктанып чораан. Чамдык кижилер өскээр көрнүп, оон өскелер солуп номчааш «салдыкпастай бергензиг» олургулаан. Аратачы илегеттиң дүржоктаныр чоруурун ол кижилериң ытлааш чок чүүлдүгзүнүп чораанзы Николайга ынчыг апарган.

— Че, вагондан үнүп бериңер—деп, «опчок-баштак» кижиге Николай тап-билээ чугаалаан.

— Чүү болду?—деп, ээрик кижи корга хона берген.

— Соонда чугаалап бергей мен аан.

Оолдуң карактарын көөрге, чайгылыш чок болгаш шиитпирлиг черле илдеп болган, ынчангаш чурум үреп чораан кижи ону дыңнангыр эдергеш үнүпкен. Николай метронуң албан-хаакчыларын-даа кый дивээн, сургалда бээр чугаа-соот-даа кылбаан. Эр кижиниң ынчан кайы хире дүрзүжок апарган чоралын оожум чемелей аарак чугаалаан.

Николай институттуң аружиназынга, шалыпкын отрядка-даа ажылдап чораанда, бодунуң кижилерни кеземчеге онаавас, харын кижизидер сагыштының кезээде барымдаалаар турган.

— Кижиниң эки талаларын эскерип билири чугула. Ооң ол шынарын илередип алгаш, ооң четпестерин ол шынарның дузазы-биле тиилеп үнерин оралдажыр херек.

Ажылдаарының ындыг принциптеринге өске эштерин база чаңчыктырарын ол күзээр.

Бир катап дежурныйлап турда отряд штавының кежигүнү студент Олег Кузин бодунуң сагышсырап чоруур, бодалдарын Николайга чугаалап берген:

Бистиң бажыңывыста үе-чергелери-биле содаалажып, бажың даштынга дүржоктаныдаа бээр, кончуг опчок Саша деп оол чурттап турар ийин. Ындазында черле угааныг оол. Бир болза, ол бистиң талавысче кирер, чок болза чоорту шынап-ла чакпылдааш чоруп бээр—мындыг айтырыг тургустунуп турар апарган.

Сүмележип чугаалашкаш, ол оолду штабка келдиртир диштекен. Багай демдектерини доогере эдип алзыңза, сени дружинага киирип алыр деп саналдаар дугайын школага чугаалажыр эвеспе —дээн... Ам Саша элээди уруглар ортузунга ажыл чорудуп турар «Дзержинец» отрядтың эң эки дружинниктериниң бирээзи.

Дружинниктиң «ажыл хүнүнде» эгелээр болгаш доостур үе барымдаалаар чижек-хемчээл чок Дружинник кезээде хүлээлгезин күүседип чоруур.

— Сээң-биле кады кижи кай-даа баар дээрге, черле бир «тоогүге» холбашкан турар кижи ышкажыл сен—деп, Николайны кадайы Галина чемелээн турар.

— Арай маңаар апаар-дыр сен, ол-ла «тоогү» дээр чүвелериң соксай бээрге, чайланы бээр кижи-дир мен ийин—деп, Николай хүлүмзүрей аарак харыылаар.

Харылзаа электротехниказының М. А. Бонч-Бруевич аттыг институдунуң комсомол комитединиң кежигүнү, Ленинградтың муң-муң дружинниктериниң бирээзи—Николай Соболев эки-тура-биле ынчалдыр чаагай үүле бүдүрүп турар.

С. ГАВРИЛОВ,
(СЭТА-ның корр.).
ЛЕНИНГРАД.

БЕЛЕТКЕЛ САЛБЫРЫНГА

Кызылдың күрүнениң башкы институду физика-математика болгаш филология факультеттеринге кирериниң белеткел салбырынга дыңнакчыларны хүлээп алырын чарлап тур. Аңаа кирерлер дараазында документилерни киирер: билдириишкин (институттуң формазы-биле), ажылдап турар черинден чоруткан бижик (форма ёзугаар), аттестат (бодү-биле). эмчи шынзылгазы (№ 286 форма). 6 фото-чурук (бөрт чокка), күш-ажыл дептери (шынзылга), чурттап турар черинден шынзылга болгаш өг-бүлезиниң составының дугайында шынзылга. Бир чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг, үндезин национал кижилерни хүлээп алыр.

Билдириишкинни 1974 чылдың сентябрь 10-дан ноябрь 20-ге чедир хүлээп алыр. Дыңнакчылар-биле беседалаашкынны болгаш оларны хүлээп алырын 1974 чылдың ноябрьның 22-де чорудар. Кичээлдиң эгелээри — 1974 чылдың декабрьның 1-де. Хүлээп алган кижилерни ниити чуртталга бажыңы-биле хандырар.

РЕКТОРАТ.

КИНОТЕАТРЛААРДА

СЕНТЯБРЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Жребий»** 9.40, 11.30, 13.20, 15.10, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Витя, Маша болгаш далайның чадаг шериниң дугайында»** 9.40, 15.30, **«Шилчилге назын»** 11.25, 17.05, **«Мегелеве, эргиним»** 13.10, 18.50, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Вий»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Соңгу флоттуң оглу»** 15.00, **«Чаагай ажыл-херектер»** 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: **«Хүн бүрүнүң оюну»** 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: Киночыынды 16.30, **«Имиртиңде орук»** 18.00, 20.00 шактарда.

АЖЫЛГА ЧАЛАП ТУР

Аныяктарны тудуг организацияларынга ажылга хаара тудар сорулга-биле Кызыл хоорайның школаларының 8, 10 класс доосканнарын ажылга киирер дугайында беседалар кылыры-биле келирин «Тыва-тудуг» трест чалап тур. Ажылга кирерин күзээннер кадрлар килдизинге сентябрьның 13-тен 20-ге чедир 4 шактан эгелеп келир. Адрес: Красноармейская кудумчу, 76.

«ТЫВА-ТУДУГ» ТРЕСТ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000
Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия, ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТИРАЖЫ 16056 ЧАГЫГ № 223
ТС—01071.